

Ptolemajo „Geografijos“ tyrimai: kas (ne)gyveno dešiniajame Vyslos krante?

DARIUS ALEKNA

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, 08105 Vilnius

El. paštas aleknadarius@yahoo.fr

Onomastikos duomenys rodo, kad pietvakarinė baltų pasaulio riba ėjo Vysla, o Pamaryje ji kai kuriose vietose siekė net Oderio deltą ir toliau (1). Kita vertus, Vysla buvo gana gerai pažįstama romėnų geografams [3] ir ypač Ptolemajui [2], kuris pateikia išsamiausią geografinį šios upės ir jos apylinkių vaizdą. Vis dėlto Ptolemajo perduodamas žinias apie Vyslos pakrančių gyventojus nėra lengva suprasti, mokslininkai jau seniai ginčijasi dėl jų tikslumo ir ypač dėl etninės vienos ar kitos didžiojo geografo paminėtos tautos priklausomybės. Šiame straipsnyje aptarsime tik dešiniajame Vyslos krante Ptolemajo įkurdintas tautas ir su jomis susijusius klausimus, siekdami parodyti, kad dešiniajame Vyslos krante lokalizuodamas gitonus, finus, sulonus, frugudijonus ir avarinus (2) didysis geografas suklydo. Tyrimo rezultatai turėtų būti svarbūs lituanistikos ir ypač baltistikos mokslams.

Raktažodžiai: gotai, finai, galindai, baltai, Ptolemajas, Vysla

Kaip žinia, aprašinėdamas vieną ar kitą kraštą, pvz., Didžiąją Germaniją ar Europinę Sarmatiją, Ptolemajas laikosi gana griežtos tvarkos (3): pirma, pradėdamas nuo šiaurvakarinio kampo, aprašo krašto kontūrus, paskui pažymi jame esančias upes, kalnus, miškus, ežerus, miestus... Kai įmanoma, pažymi ir šių geografinių objektų koordinatas. Tačiau kalbėdamas apie tautas jis niekuomet nenurodo koordinatų, bet mėgina jas susieti su geografiniais objektais ir nurodyti jų padėtį viena kitos atžvilgiu. Tai turėdami omenyje perskaitykime mus dominantį tekstą:

III, 5, 20: O mažesnės Sarmatijos tautos yra prie Vistulos upės po venedais gyvenantys gitonai (Γύθωνες), paskui finai (Φίννοι), sulonai (Σούλωνες), po jais – frugudionai (Φρουγουδιώνες), paskui prie Vistulos upės ištakų – avarinai (Αύαρινοι). Po jais ombronai (Ομβρωνες), tada anartofraktai (Αναρτοφράκτοι), tada burgionai (Βουργιώνες), tada arsietai (Αρσιήται δακ), tada sabokai (Σαβώκοι), tada piengitai (Πιενγίται) ir biesai (Βιέσσοι) prie Karpatų kalnų.

-
- (1) Pulkelis vietovardžių tarp Oderio ir Vyslos [16, 31]. Naujesni hidronimų duomenys beveik iki Elbės [17, 17–19]. Apie baltiškus Vyslos žemupio toponimus žr. [23].
 - (2) Skaitytojus gali trikdyti įvairiai užrašyti tarsi ir tos pačios genties vardai. Straipsnyje bus nagrinėjama, kas bendra ir kuo skiriasi burgudionai, frugudionai ir burguntai, kuriuos visus įprasta vadinti tiesiog burgundais. Lygiai tas pat ir su gitonais, gutonais, gutais ir gautais, tyrėjų dažnai sutraukiamais į vieną iš velesnės istorijos žinomą gotų vardą.
 - (3) Apie bendriausius Ptolemajo darbo principus žr. [2, 69].

Vis dėlto čia, atrodytų, aiškiai išvardytų ir išdėstytų tautų sąrašas tyrėjams kelia daug klausimų. Norėdami suprasti kodėl, turėtume susipažinti su paprastai vieną ar kitą tautą identifikuojant ir nustatant geografinę jos vietą taikoma tyrimo technika.

1. Pirmiausiai žiūrime, kokių žinių apie vieną ar kitą tautą yra išsaugoję kiti šaltiniai ir, lyginant su jais, mėginama surasti logišką jų dermę. Kalbant apie mus dominantį kraštą lyginami šaltiniai dažniausiai būna Mela, Plinijus Vyresnysis ir Tacitas. Visi šie I a. vidurio ir pabaigos autoriai artimai susiję, jų žinios persipina. Labai gali būti, kad ir Ptolemajus naudojo šiais pačiais kariuomenės žvalgybos šaltiniais, kaip ir vienas ar kitas iš paminėtų romėnų rašytojų.

2. Vis dėlto lyginimas su kitais šaltiniais toli gražu ne visuomet įmanomas. Mat tik nedaugelis iš išlikusių tautų vardų leidžia jas lengvai sutapatinti su kituose šaltiniuose minimomis tautomis. Mūsų atveju tokie yra finai, alanai ir biesai. Visais kitais atvejais tyrėjai, įmanomai neprieštaraudami filologijos ir kalbotyros dėsniams, taiko Ptolemajo išsaugotus pavadinimus ir artimus ir paliudytus kituose šaltiniuose. Pvz., Ptolemajo gitonai (Γύθωνες) ir frugudionai (Φρουγούδιωνες) tapatinami su Tacito gotonais (*Gotones*) ir Plinijaus burgodionais (*Burgodiones*), etc. Bet ir šiuo keliu einant ne visuomet pavyksta rasti atitikmenų. Be to, kartais sunku sutarti, kaip taisyti Ptolemajo paminėtus vardus – čia dažnai pradeda veikti ne filologijos taisyklių veiksniai: vieną kitą panašų atvejį aptarsime vėliau.

3. Daug tvirtesnes išvadas galima daryti tuomet, kai Ptolemajo vardus pavyksta susieti su tautomis, kurios, vėlesnių šaltinių liudijimu, gyveno Ptolemajo minimose vietose. Toks atvejis būtų galindai ir sudinai: gerokai vėlesni, bet Ptolemajo nepaveikti šaltiniai liudija juos gyvenus dešiniajame Vyslos krante.

4. Vis dėlto ir vėlesni šaltiniai turi būti naudojami atsargiai, nes reikia labai atidžiai stebėti, ar jie tikrai nėra paveikti Ptolemajo „Geografijos“ duomenų. Kaip tik todėl turime labai atsargiai naudotis, pavyzdžiui, Jordano „Getika“.

5. Dar vienas naudojamas būdas Ptolemajo minimoms tautomis suteikti kokį nors kontekstą yra jų pavadinimus sieti su vėliau fiksuotais arba dar ir dabar gyvais vietovardžiais. Tokios sėkmės pavyzdys – venedai, kurie, Ptolemajo liudijimu, gyveno ten, kur ir šandien teka Venta, stovi Ventspilis ar kyšo Ventės ragas. Panašiai gausūs vietovardžiai pietų Skandinavijoje liudija gyvenus gautus. Vis dėlto tokie atvejai veikia retenybė.

6. Kai nepavyksta rasti jokių patvirtinimų minėtais būdais, mėginama griebtis vardų etimologijos. Tai pats nepatikimiausias kelias, nes dažnai net neaišku, kokios kalbos pagrindu reikia konstruoti vieno ar kito vardo etimologiją.

Dažniausiai tyrėjams tenka derinti visus čia paminėtus būdus, tad labai vertinama kokia nors viena ar kita bendresnė teorija, kuri leistų turimus ar rekonstruotus duomenis susieti į darnią sistemą. Čia pavyzdžiu galėtų būti Gudmundo Schüttės [37] sugalvotas dešiniojo Vyslos kranto gyventojų problemos sprendimas.

G. SCHÜTTĖ IR PTOLEMAJO ŽEMĖLAPIAI

Pradėti turėtume nuo to, kas neleido XX a. pradžios danų mokslininkui pasitikėti Ptolemajo pateiktomis žiniomis. Visų pirma tai finai (juos G. Schüttė laiko buvus samiais), kuriuos Aleksandrijos geografas įkurdino Vyslos žemupyje (5). G. Schüttė pripažįsta, kad dauguma Ptolemajo minimų tautų vardai yra čia paminėti vienintelį kartą, tad, norėdamas joms rasti

(5) *It is at first sight clear that the Finns can not possibly be placed south of the Wends on the frontier of Prussia and Poland!* [37, 32].

kontekstą, jis drąsiai taiso jų pavadinimus, ir tokia jo nuostata labai sąmoninga (6). Šitaip Ptolemajo ombronai virsta ambronais, auarinai – varinai, frugudionai – burgundais (7). Tiesą sakant, teikdamas tokius taisymus G. Schüttė ne visuomet originalus: kai kuriuos iš jų jau yra siūlęs dar K. Zeussas, taip pat C. Mülleris ir kiti XIX a. vokiečių mokslininkai. Didžioji G. Schüttės naujovė – kartografinis paaiškinimas.

G. Schüttė – vienas iš pirmųjų Ptolemajo tyrėjų, kuris atkreipė dėmesį į kartu su kai kuriais Ptolemajo rankraščiais išlikusius žemėlapius. Jam buvo žinomas tuomet dar nepublikuotas, bet tyrėjus labai intrigavęs austro t. J. Fischerio SJ *opus magnum* – faksimilinis ir gausiai komentuotas anuomet neseniai Vatikano bibliotekose pastebėto rankraščio *Urbinas Graecus 82* leidimas [13]. Kaip tik šiame kodekse (kaip ir dar vėliau, tik apie 1960 m. mokslininkų rastame *Constantinopolitanus Seragliensis GI 57*) galima rasti sudarytus 27 žemėlapius, iš kurių vienas vaizduoja visą oikumenę, o kiti – 26 Ptolemajo skiriamas „provincijas“, arba geografinius pasaulio regionus, vadinasi, ir G. Schüttė dominusias Didžiąją Germaniją (2 pav.) ir Europinę Sarmatiją (3 pav.). Tad žiūrėdamas į Vyslą Ptolemajo žemėlapyje ir būdamas įsitikinęs, kad finai ten tikrai negalėjo gyventi, be to, pataisydamas kitų Ptolemajo greta įkurdintų tautų vardus, G. Schüttė pasiūlė manyti, kad Ptolemajo žemėlapyje vaizduojama Vysla iš tiesų yra rytinis Baltijos jūros krantas. Tokią Ptolemajo klaidą jis paaiškina tuo, kad romėnų žemėlapių viršus būdavęs orientuotas į rytus, o ne į šiaurę, kaip daro Ptolemajas (šiandien mes laikomės jo tradicijos), kuris esą žioplai suklydęs romėnų žemėlapių duomenis integruodamas į savąją sistemą. Šitaip pakreipus žemėlapių būtų išspręsta daug problemų: tuomet ombronus, kuriuos iš tiesų reikėtų laikyti teutonų ir kimbrų kaimynais ambronais, būtų galima drąsiai palikti greta Jutlandijos pusiasalio, avarinus laikyti varinai, kurie gyvenę kažkur Meklenburgo žemėse, frugudionus vadinti kažkur Pamaryje gyvenusiais burgundais, gitonus palikti Vyslos žemupyje, o finus perkraustyti kur nors į dabartinę Estiją – ar ne kažkur ten turį būti ir Tacito (*Germ.* 46) minimi finai? [37, 128].

Elegantiška G. Schüttės teorija sužavėjo visų pirma skandinavų senienų tyrėjus, ypač suomius. Jai be išlygų pritarė autoritetingasis Tuomo Pekkanenas [30, 50], senųjų finų tyrėjai šią G. Schüttės teoriją ir šiandien pateikia kaip tvirtą mokslo žodį autoritetingose dalyko enciklopedijose ir žinynuose (8).

Vis dėlto ši teorija turi ne vieną rimtą trūkumą. Geriau įsižiūrėję matysime, kad autorius kartografinę medžiagą naudoja kaip iliustraciją ir jos nelaiko savarankiškos vertės argumentu: G. Schüttės teorijos pagrindas – vis tas pats senas geras vardų taisinėjimas ir iš kitų senovės autorių perimtas įsivaizdavimas, kas ir kur turi gyventi. Iš principo jis kelia teisingą klausimą apie Ptolemajo „Geografijos“ šaltinius. Tą patį klausimą kelia daug šiuolaikinių

-
- (6) *A 'hapax legomenon' from the periphery of the classical horizon is of very low value, – we might be tempted to say: generally worth nothing. Concerning such cases, we may set forth the following general rule: an identification with another name – even if only possible through violent emendation – is preferable to the assumption of two separate 'hapax legomena'* [37, 27]. Šiai nuostatai entuziastingai pritaria ir Tuomo Pekkanenas [30, 19–21].
- (7) *The displacement was to a great extent due to the misinterpretation that the Baltic coast was taken for the river Vistula. This fact appears clearly from the Ptolemaic tribes, localised east of the Vistula: Ombrones – Ambrones, the companions of the Cimbri and Teutones; Auarinoi = the Varines, a well-known tribe from Mecklenburg; Frugundiones = Burgundians, inhabitants of Pomerania* [37, 128]. Šiems taisymams pritaria ir kitais atžvilgiais labai kritiški G. Schüttės recenzentai, pvz. [24].
- (8) *Es ist nicht notwendig, zwei verschiedene Völker anzunehmen, denn die Lokalisation an der Weichsel läßt sich (mit Schütte [63]) als Irrtum erklären* (52, 48–54; 53, 235) [22].

2 pav. Didžioji Germanija. Codex Vaticanus Urbinas Graecus 82, 68 r.

tyrėjų, bet atsakymai į jį sunkiai susekami. Tokio sėkmingo tyrimo pavyzdys galėtų būti gana nesenas geografų K. Geuso ir I. Tupikovos darbas [15], leidęs jiems nustatyti, kad rytiniame Baltijos jūros krante Ptolemajo nurodomų upių žiočių geografiniai taškai tiksliausiai skaitomi tuomet, kai atskaitos tašku laikomas Kelnas, o upių žiočių tarp Vyslos žiočių ir Jutlandijos pusiasalio geografiniai taškai arčiausiai dabartinės jų padėties atsiduria tuomet, kai išeities tašku laikomos pačios Vyslos žiotys. Tokios išvados autoriams, be kita ko, leidžia gana tiksliai nustatyti laiką, kada buvo surinktos šios geografinės žinios ir net identifikuoti tikslią ją pateikusios ekspedicijos datą. Papildoma jų tyrimo išvada: toks tyrimas įmanomas analizuojant tik labai ribotas teritorijas ir nedidelį taškų skaičių.

Nieko panašaus G. Schüttė nedaro. Jis iškart įsivaizduoja buvus tam tikrą romėnų žemėlapi ir mato neteisingai jį ant stalo pasitiesusį Ptolemają. O klausimas, ar surašęs savo „Geografiją“ Ptolemajas taip pat sudarė ir žemėlapi, yra mokslininkų ginčo objektas. Jau minėtas didžiausias XX a. pradžios kartografijos istorikas t. J. Fischeris SJ buvo įsitikinęs

3 pav. Europinė Sarmatija. Codex Vaticanus Urbinas Graecus 82, 75 v.

ir siekė įrodyti, kad išlikusi žemėlapių tradicija išties prasidėjo nuo Ptolemajo. Vis dėlto jo teorija iškart sulaukė kritikos: ginčas tęsiasi ir šiandien. Štai neseniai Šveicarijos Berne apgintos disertacijos autorius, išanalizavęs Ptolemajo tekste nesamus, bet žemėlapiuose randamus duomenis, taip pat teigia, kad žemėlapių tradiciją reikėtų pradėti nuo Ptolemajo [25]. Skeptikai teigia, kad Ptolemajo žemėlapiai, remiantis teksto duomenimis, buvo nubraižyti Ptolemajo rankraščius pastebėjusio, įvertinusio ir išpopuliarinusio Maksimo Planudo skriptorijoje [10, 48–55; 522], o vidurio kelio šalininkai žemėlapių nubraižymą anksčiausiai datuoja IV amžiumi (Ptolemajo įtaka pastebima matematiko Papo Aleksandriečio veikale *Collectiones*) arba nuopelną priskiria Ptolemajo rankraščių

priešaše paminėtam paslaptiniam Agatodaimonui (ankstesnis nei VII a.) (9). Tad turint omenyje vykstantį mokslininkų ginčą apie Ptolemajo žemėlapių atsiradimo laiką, manyti, kad pats Ptolemajas padaręs klaidą braižydamas savo žemėlapi, yra gerokai per drąsu. Juo labiau negalima teigti, kad pradinė Ptolemajo „Geografijos“ medžiaga buvo žemėlapiai (galbūt išskyrus tik Ptolemajo tiesioginio pirmtako Marino veikalą ir kitokia projekcija sudarytą žemėlapi), o ne autoriaus minimi kelionių aprašymai ir pasakojimai (10). Šiandien Ptolemajo veikalą ir jo genezę bei gyvavimą vėlesniais amžiais tiriantys geografijos istorikai G. Schüttės knygos net nemini (11) arba apeina tylomis (12), o geografijos subtilybių ir kartografijos istorijos neišmanantys filologai lengvai pasiduoda jo įtaigai.

G. Schüttės teorijai būtų galima pateikti ir daugiau priekaištų. Pavyzdžiui, iš visų vardų jis išsirinko ir savo teorijai panaudojo tik kelis. Kita vertus, jis visai nemėgino savo „prievaritinės emendacijos“ principo pritaikyti, tarkime, sulonams ar burgionams ir į savo hipotezę visiškai neįtraukia daug lengviau perskaitomų anartofraktų ar biesų. Pagaliau, dėliodamas savo teoriją, G. Schüttė nepaiso Ptolemajo pateiktos vardijimo sekos: jei suttiktume su jo hipoteze, išeitų, kad nuo Vyslos žemupio (gitonai) jis pirmiausiai šoka toli į šiaurę (finai), paskui neria į kitą Baltijos jūros krantą toli pietvakariuose (ombronai) ir lieka sukinėtis ties pietine Baltijos pakrante (frugudionai, avarinai). Žinoma, Ptolemajas daro klaidų, bet kuriant hipotezes jas reikėtų bent jau mėginti paaiškinti. Reikalas tas, kad pats Aleksandrijos geografas sakosi įžymesnes tautas vardijantis ne bet kaip, o tvarka, parodančia jų tarpusavio padėtį (I, 19, 2: τῶν ἐν αὐταῖς ἀξιολογωτέρων ἔθνῶν τὰς πρὸς ἄλληλα σχέσεις). Vadinasi, jei ombronai, avarinai ir frugudionai išties gali būti lokalizuoti pietinėje Baltijos pakrantėje, tai prie Vyslos atsidūrę gitonai ir kažkur dab. Estijoje gyvenantys finai ardo šį paveikslą.

Tad dar kartą peržvelgdami G. Schüttės teoriją ir ją remiančius bei griauinančius argumentus turėtume pripažinti, kad ji perdėm voliuntaristinė, o ją palaikantys argumentai per silpni.

Tad ką darysime? Ar visą šią tautų grupę turėsime palikti dešiniajame Vyslos žemupio krante? Nebūtinai.

GOTAI IR FINAI SKANDINAVIJOJE

Abejoti finų ir vienoje gretoje su jais rikiuojamų kitų tautų gyvenimo vieta Vyslos žemupyje verčia daug rimtesni argumentai nei XX a. pradžios apriorinė nuomonė, kur finai neturėtų gyventi. Reikalas tas, kad kitoje vietoje kalbėdamas apie Skandijos salas Ptolemajas abi šias tautas įkurdina didžiausioje iš jų:

II, 11, 31–35: Į rytus nuo Kimbrų pusiasalio yra keturios salos, vadinamos Skandijomis. Trys iš jų mažos, vidurinės iš jų laipsniai yra 41°30' / 58°. Viena didžiausioji, labiausiai nutolusi į rytus, yra priešais Vistulos upės žiotis; labiausiai į vakarus nutolęs jos kraštas turi laipsnius 43° / 58°; ryčiausias – 46° / 58°; šiauriausias – 44°30' / 58°30'; piečiausias – 45° / 57°40'. Ji taip pat tikrai vadinama Skandija. Vakarinėje jos pusėje gyvena chaideinai (Χαυδεινοί), rytinėje – favonai (Φαυόναι)

(9) Argumentų ir pagrindinės literatūros apžvalgą žr. [14, 17–19].

(10) Šiandien tyrėjai labai sunkiai identifikuoja Ptolemajo šaltinius, nes nei jis pats ką nors apie juos aiškiau pasako, nei yra išlikę kokių nors jo šaltiniais galėjusių būti tekstų [2, 69]. Atskirus Plinijaus ir Tacito atvejus dar turėsime progos aptarti truputį toliau.

(11) Net niekur nemini jo pavardės [14].

(12) Literatūros sąrašė paminė G. Schüttės knygą, bet disertacijos tekste niekur jos neaptaria [25].

ir firaisai (Φιραιῖοι), šiaurinėje – finai (Φίννοι), pietinėje – gutai (Γούται, Οὔται) ir daukionai (Δαυκίωνες), viduryje – levonai (Λευῶνοι) (13).

Verta pastebėti, kad perskaičius Ptolemajo pateikiamas koordinates jo „didžiausioji Skandijos sala“ atitinka šiandieninę Gotlando salą. Tačiau onomastiniai argumentai rodo, kad joje Ptolemajo įkurdintos gentys priklauso dabartiniam Skandinavijos pusiasaliui.

Šis tekstas didžiausią Ptolemajo „Geografijos“ žinovą XIX a. pab. C. Müllerį – jam priklauso pirmas kritinis, deja, nespėtas baigti, Ptolemajo veikalo leidimas ir įžvalgūs bei atsargūs komentarai – paakino manyti, kad Vyslos žemupyje ne vietoje paminėti ne tik finai, bet ir gitonai. Jo manymu, juos labiau tiktų kelti į Skandinaviją, kaip, beje, ir sulonus. Tiesa, sulonų vardas niekur daugiau nėra aptinkamas. Bet paleografinių klaidų analizė rodo, kad Ptolemajo tekste užrašyti „sulonai“ (Σούλωνες) lengvai gali būti suprantami kaip klaidingas „svionų“ (*Suiones*, *Σουίωνες) pavadinimas (14). Apie Skandinavijos gyventojus svionus gana daug pasakoja Tacitas (*Germ.* 44, 2); tai dar turėsime progos smulkiau aptarti. C. Müllerio iškeltą hipotezę (*nescio an lateat*, „nežinau, ar kartais nesislepia [svionai]“) gausia paleografinė medžiaga pagrindė T. Pekkanenas (15). Toks C. Müllerio visų trijų tautų perkraustymas atitiktų ir dar vieną filologinį reikalavimą. Vardydamas tautas iš šiaurės į pietus Ptolemajas rašo:

III, 5, 20: O mažesnės Sarmatijos tautos yra prie Vistulos upės po venedais gyvenantys gitonai (Γύθωνες), paskui finai (Φίννοι), sulonai (Σούλωνες), po jais – frugudionai (Φρουγουδίωνες), paskui prie Vistulos upės ištakų – avarinai (Αύαρινοι).

Ši sakinių, kaip, beje, ir daugybę kitų panašiai konstruojamų Ptolemajo sakinių, per pusę skelia jungtis „po kuriais“. Laikydami, kad taip jungiami iš skirtingų šaltinių atėję Ptolemajo duomenys, galėtume manyti, kad gitonai, finai ir sulonai priklauso vienam duomenų pluoštui, o frugudionai ir avarinai – kitam. Tokiu atveju C. Mülleris labai įžvalgiai į Skandinaviją keldina ne vien finus su gitonais, bet ir visą šių trijų tautų grupę.

Beje, geriau įsižiūrėję į sulonų / svionų atvejį, galime pamatyti kartais pasitaikančią filologų „ligą“. Kaip jau minėta, sulonų taisymas į svionus paleografiškai yra gana gerai pagrįstas. Tačiau vienam iš didžiausių germanų etimologijos žinovų M. Schönfeldui toks taisymas atrodo nereikalingas, nes jei jau Ptolemajas pasakė, kad sulonai gyvena prie Vyslos, tai čia jis jokių būdu negali klysti (16). Kad Ptolemajo geografinė atribucija gali būti klaidinga, lengvai įsivaizduoja geografijos istorikai, bet ne filologai.

(13) II, 11, 31–35: (33) Ἀπ' ἀνατολῶν δὲ τῆς Κιμβρικῆς Χερσονήσου τέσσαρες νῆσοι αἰ καλούμεναι Σκανδία, τρεῖς μὲν μικραὶ, ὧν ἡ μέση ἐπέχει μοίρας μᾶ' L' νη' (34) Μία δὲ μεγίστη καὶ ἀνατολικώτατη κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Οὐιστοῦλα ποταμοῦ, ἥς τὸ μὲν δυτικώτατον πέρας ἐπέχει μοίρας μγ' νη' τὸ δ' ἀνατολικώτατον μς' νη' τὸ δ' ἀρκτικώτατον μδ' L' νη' L' τὸ δὲ μεσημβρινόν με' νζ' γο' (35) Καλεῖται δὲ ἰδίως καὶ αὕτη Σκανδία, καὶ κατέχουσιν αὐτῆς τὰ μὲν δυτικὰ Χαϊδεινοί, τὰ δ' ἀνατολικά Φαυόνοι καὶ Φιραιῖοι, τὰ δὲ ἀρκτικὰ Φίννοι, τὰ δὲ μεσημβρινὰ Γούται (Οὔται) καὶ Δαυκίωνες, τὰ δὲ μέσα Λευῶνοι.

(14) *Ego in codicum scriptura Σούλωνες nescio an lateat Σουίωνες. Quemadmodum Finni, sic juxta eos Suiones in maxime septentrionali tabulae parte ponendi erant* [12, I, 424].

(15) Pasak T. Pekkaneno [30, 54–55], klaida įvykusi lotyniškame Ptolemajo šaltinyje, kur buvę supainiotos raidės I ir L.

(16) *Die Sulones – nicht Bulanes, wie Zeuss liest – wohnten in der Nähe der Weichsel; daher ist eine Änderung in *Σουίωνες (Müller) nicht empfehlenswert* [36, s.v.].

DĖSTYMO SCHEMAS ARGUMENTAS

Tačiau filologai taip pat turi būdų parodyti, kad patiklus prisirišimas prie geografijos autoriteto gali klaidinti. Pavyzdžiui, filologas gali išsižiūrėti į Ptolemajo vieno ar kito regiono aprašymo būdo schematiškumą. Ir išties, didysis geografas kiekvienos provincijos aprašymą konstruoja metodiškai vienodai. Jis visuomet pradeda nuo šiaurvakarinio taško ir juda iš kairės į dešinę ir iš viršaus į apačią. Šitaip aprašydamas Didžiąją Germaniją jis pradeda nuo Reino žiočių ir pirmiausia išvardija tautas palei Reiną iki pat Alpių (II, 11, 8–10). Paskui jis aprašo kitą kraštą: eidamas nuo Reino žiočių į rytus jis išvardija tautas iki Jutlandijos pusiasalio, tada aptaria Jutlandijos pusiasalį, paskui pereina prie pakrantės tautų iki pat kito Didžiosios Germanijos krašto – Vyslos žiočių (II, 11, 11–14). Toliau Ptolemajus jau nevardija tautų palei kairįjį Vyslos krantą, bet tartum trimis aukštais išvardija tautų eiles nuo Reino iki Vyslos (II, 11, 15–25).

Pažiūrėkime, kaip Ptolemajus dėlioja gentis, kalbėdamas apie Europinę Sarmatiją. Trumpai aptaręs didžiąsias šio krašto tautas, Ptolemajus, laikydamasis savo metodo, pradeda nuo Vyslos žiočių – tai vakariausias šiaurinis Europinės Sarmatijos taškas. Toliau, panašiai kaip ir Reino atveju, Ptolemajus vardija palei Vyslą gyvenančias tautas šiaurės pietų kryptimi:

III, 5, 20: O mažesnės Sarmatijos tautos yra prie Vistulos upės po venedais gyvenantys gitonai...

Toliau lauktume, kad autorius pradės vardyti tautas, gyvenančias palei jūrą – kitą Europinės Sarmatijos ribą. Tačiau taip nėra. Jis kažkodėl grįžta ir išvardija dar vieną lygiagrečią tautų eilę:

III, 5, 21: Už išvardytas [tautas] labiau į rytus yra po venedais esantys galindai...

ir tik tada pereina prie pajūrio:

III, 5, 22: O vandenyno pakrantėje prie Venedų įlankos vėlgi iš eilės gyvena veltai (Ὠέλται), virš jų – osijai (Ὀσίοι), paskui, šiauriausiai, karbonai (Κάρβωνες).

Mūsų supratimu, toks medžiagos dėstymas rodo, kad pradėdamas vardyti Vyslos dešiniajame krante gyvenusias tautas Ptolemajus susidūrė su problema – dviem skirtingais Vyslos paupių gyventojų sąrašais. Negalėdamas nuspręsti, katras iš jų tikrasis, Aleksandrijos geografas išvardijo abu.

NEGATYVIOS IŠVADOS IR VIENA HIPOTEZĖ

Apžvelgę svarstymus apie dešiniajame Vyslos krante gyvenančias tautas matome, kad tyrėjai nori iš tų vietų išskeldinti vieną ar kitą tautą ar jų grupę. Toks jų noras nėra atsitiktinis: paleografiškai pamatuotai pataisius bent kelių genčių vardus (avarinai – varinai, frugudionai – burgodionai, ombronai – ambronai), jų pavadinimai nurodo į visai kitose vietose, kitų šaltinių liudijimu, gyvenusias tautas; kai kurias tautas iš Vyslos žemupio verčia kraustyti faktas, kad pats Ptolemajus mini jas gyvenus kitose vietose (gitonai / gutai, finai, sulonai / svionai Skandijoje). Pagaliau, tai, kad Ptolemajus palei dešinįjį Vyslos krantą šiaurės pietų kryptimi išdėsto ne vieną, bet dvi tautų eiles, mūsų manymu, rodo, kad viena iš jų čia yra perteklinė.

Mes jau daug kalbėjome apie pirmąjį gitonais prasidedantį sąrašą. Antrasis prasideda venedais, po kuriais gyvena galindai, sudinai ir stavanai iki alanų (III, 5, 21). Tad kuris iš šių dviejų sąrašų labiau tiktų dešiniajam Vyslos krantui? Atsakymas gana akivaizdus: jei reikia iš dviejų rinktis vieną, tuomet antrasis čia daug labiau tinka. Mat nors ir vėlyvi, bet

(tik XIV a. pradžioje graikiškai, o XV a. pr. lotyniškai pasirodžiusio) Ptolemajo nepaveikti šaltiniai kalba apie tuose kraštuose gyvenusius galindus ir sūduvius (17). Stavanų vardas, deja, vėlesniais laikais nebeminimas. Be to, iš kalbininkų tirtų vietovardžių žinoma, kad dešiniajame krante pietų kryptimi baltų gentys gyveno nuo Vyslos žiočių iki pat Vyslos vidurupio. Tad galima spėti, kad ir stavanai galėjo būti kokia nors baltų gentis.

Pataisę Ptolemajo tekstą (*emendatio*) ir prie Vyslos palikę tik vieną genčių seką, laikydamiesi tekstologinių filologijos taisyklių, turėtume pasiūlyti ir aiškinimą, kaip tokia klaida galėjo atsirasti. Ir apskritai paaiškinti, kur turėtume galų gale dėti visą pirmąją iš Vyslos pakrančių mūsų ištremtų tautų eilę.

Čia mes taip pat išdrįsime pasiūlyti hipotezę. Galbūt pirmoji tautų eilė turėtų gyventi ne Vyslos, bet Oderio / Odros pakrantėse? Nebūtų sunku tokią klaidą paaiškinti: žiūrint iš Kornunto – pagrindinio romėnų placdarmo Vidurio Europoje, Vysla ir Oderis išteka beveik iš vieno taško: šiandien truputį į šiaurę nuo Ostravos Čekijoje atstumas tarp abiejų upių tėra apie 30 km. Beje, pro Ostravą ėjo viena iš Gintaro kelio šakų, o nuo jos iki Kornunto – apie 200 km. Prekybinis Gintaro kelias pirma ėjo palei Oderį, o paskui – palei Vyslą. Nesunkiai galėtume įsivaizduoti romėnų Oderio aprašą su ypač gerai išvardytomis aukštesnio tautomis ir sąlyginai prasčiau žinomomis žemupio tautomis, kurį dėl nežinomų priežasčių Ptolemajas priskyrė Vyslai. Galbūt ir todėl, kad abiejų upių aukštupyje gyveno tos pačios tautos? Sunku atsakyti į šį klausimą. Taip pat drįstume tvirtinti, kad mūsų hipotetinis Oderio pakrančių tautų sąrašas yra tas pats, kokį galime išvelgti Plinijaus Vyresniojo ir Tacito veikaluose. Dar daugiau: prie Vyslos Ptolemajo perkeltasis sąrašas peržengia Baltijos jūrą ir nutįsta į Skandinavijos pusiasalį. Tuoju pažiūrėsime, ar esama argumentų tokiai hipotezei paremti.

GUTONAI

Aptarkime I–II a. šaltinių žinias apie mūsų nagrinėjamas Ptolemajo dešiniajame Vyslos krante įkurdintas tautas. Kaip jau minėta, čia ypač svarbūs du autoriai – Plinijus Vyresnysis ir Tacitas, kurį Ptolemajas, atrodo, skaitė ir net citavo (18). Tad pradėkime nuo gitonų, kuriuos XIX a. pabaigos – XX a. pradžios tyrėjai drąsiai tapatino su Plinijaus ir Tacito minimais gotonais.

Pirmosios žinios apie gotonus priklauso Plinijui (19), kuris rašo:

(17) Galindiją ir Sūduvą 1231 m. pamini Danijos mokesčių knyga: *Galindo; Syllonis in Zudua* [44, 7], taip pat Petras Diusburgietis (XIV a. pradžia), savo Prūsijos žemių aprašyme paminėdamas abu šiuos kraštus ir jų gyventojus: *Chr. terr. Prussiae* III, 3: *Nona Sudouia, in qua Sudouitae. Decima Galindia, in qua Galinditae* [31, 50].

(18) Hermannas Mülleris [27, 114] pastebėjo, kad Germanijos miestas Siatutanda (Σιατουράνδα, II, 11, 27), paminėtas iškart po Φλεβούμ, Flevum, labai primena situaciją iš Tacito *Analy.* IV, 73, 1: *Quod ubi L. Apronio inferior Germaniae pro praetore cognitum, vexilla legionum e superiore provincia peditum que et equitum auxiliarium delectos accivit ac simul utrumque exercitum Rheno devectum Frisiis intulit, soluto iam castelli obsidio et ad sua tutanda degressis rebellibus*. Gali būti, kad Ptolemajas žodžius *sua tutanda* palaikė „miesto“ pavadinimu. Tokiai interpretacijai pritaria ir C. Mülleris [12, I, 266], vis dėlto greta pažymėdamas, kad daugiau Ptolemajo tekste nerandą jokių užuominų, kad autorius būtų pasinaudojęs Tacitu, ir šiuolaikiniai Ptolemajo leidėjai [21, 231, išn. 243].

(19) Čia nenagrinėsime Plinijaus perduodamo Pitėjo liudijimo, tai esame padarę straipsnyje [3]. Čia tik turėtume pridurti, kad hipotezei Abalo salą laikyti Sembos pusiasaliu trukdo tai, kad, anot Pitėjo, paslaptieji gvijonai (kuriuos tyrėjai noriai taiso į gotonus) gyveno teutonų kaimynystėje. Tačiau apie teonus iš kelių šaltinių žinoma, kad jie veikiau gyveno į pietryčius nuo Jutlandijos pusiasalio, tad gana toli nuo Sembos ir Vyslos žiočių.

NH, IV 99–100: Germanų penkios padermės: vandilai, kurių dalis burgodionai, varinai, charinai, gutonai. Kita padermė – ingveonai, kurių dalis kimbrai, teutonai ir chaukų gentys. Arčiausiai prie Reino istvaionai, kurių <...>; žemių viduryje – hermionai, kurių dalis svebai, hermundurai, chatai, cheruskai. Penktoji dalis peuciniai, bastarnai, besiribojantys su minėtais dakais (20).

Įsiskaitę į šį Plinijaus liudijimą matome, kad pateikiamos penkios grupės dėstomos šitaip: labiausiai į rytus nutolusią dalį sudaro vandilai ir nuo jų priklausomi burgodionai, varinai, charinai, gutonai. Kitas labiau į vakarus nutolęs rėžis beveik remiasi į Jutlandijos pusiasalį („ingveonai, kurių dalis kimbrai, teutonai ir chaukų gentys“). Mažiausiai sužinome apie Reino pakrančių gyventojus: paminėti tik „istvaionai, kurie...“. Toliau turime lakūną. Ketvirtoji dalis – Germanijos žemių viduryje gyvenantys „hermionai, kurių dalis svebai, hermundurai, chatai, cheruskai“. Pagaliau, penktoji dalis – Germanijos pietryčiuose gyvenantys ir su dakais besiribojantys peuciniai ir bastarnai. Matome, kad Plinijus Germanijos tautas dėlioja gerokai kitaip, nei tai darys Ptolemajas. Jis brėžia tris vertikalias linijas pietų–šiaurės kryptimi ir išdėsto jas iš rytų į vakarus. Taip pat jis priduria ir vieną į dvi dalis padalintą horizontalią liniją: pirmoji eina nuo centro į vakarus, antroji – nuo centro į rytus. Kad ir kaip būtų, mūsų tyrimui šiuo atveju svarbu, kad 1) gotonai gyvena rytiniame Germanijos pakraštyje; 2) greta jų yra įsikūrę burgodionai ir varinai.

Panašių žinių pateikia ir Tacitas (21). Jis sako:

Germ. 44, 1: Už lugijų karaliai valdo gotonus, jau truputį griežčiau nei kitas germanų gentis, bet dar ne visiškai atėmę laisvę. Iškart nuo čia iš Okeano pusės rugijai ir lemovijai; visų šių genčių ženklas – apvalūs skydai, trumpi durklai ir klusnumas karaliams (22).

Be kitų dalykų, iš Tacito sužinome, kad gotonai gyvena netoli nuo jūros kranto. Be to, jų kaimynai yra rugijai ir lemovijai. Abi šios gentys paminėtos pirmą, o lemovijai ir vienintelį kartą.

Trečiasis gotonų paminėjimas – mūsų nagrinėjama vieta iš Ptolemajo. Matome, kad Ptolemajo žinias daug kas sieja su Plinijaus ir Tacito pasakojimais. Kaip ir Tacito atveju, Ptolemajo gitonai gyvena netoli nuo jūros, bet ne ant jūros kranto. Abiem atvejais netoli nuo gotonų pajūryje gyvena rugijai: Ptolemajas kairiajame Vyslos krante, Pamario pajūryje, įkurdina Rugijo (Ρούγιον) „miestą“ (II, 11, 27) ir rutiklėjus (Ρουτίκλειοι, II, 11, 14), kuriuos filologai drąsiai taiso į * Ρουγίκλειοι – mažybinę rugijų formą [6, 904]. Rugijai vėl istorijoje pasirodys V a. antroje pusėje: šiai genčiai galbūt priklausė garsusis romėnų karo vadas Odoakras, kuris 476 m. nuvertė vakarinės Romos imperijos dalies imperatorių Romulą Augustulą [19, 304–306, išn. 854]. Rugijų vardas siejamas su rugiais, sakytume, „ruginiai“ – „rugių augintojai“ arba „rugių valgytojai“. Tokia etimologija leidžia gana tiksliai datuoti rugijų pasirodymą istorijoje. Mat turėtume manyti, kad tokį vardą gavo gentis, pradėjusi auginti ar valgyti rugius tokiu laikotarpiu, kai tai dar buvo gana didelė ir įsidėmėtina naujovė. Rugiai Oderio ir Vyslos žemupyje pradėti auginti apie I a. po Kr. pradžią.

(20) NH, IV 99–100: *Germanorum genera quinque: Vandili, quorum pars Burgodiones, Varinnae, Charini, Gutones. alterum genus Inguaeones, quorum pars Cimbri, Teutoni ac Chaucorum gentes. Proximi autem Rheno Istuaeones, quorum – mediterranei Hermiones, quorum Suebi, Hermunduri, Chatti, Chersuci. quinta pars Peucini, Basternae, supra dictis contermini Dacis.*

(21) Gotonai trumpai paminimi ir Tacito *Analuose* II, 62, 2: *erat inter Gotones nobilis iuvenis nomine Cautalda.*

(22) *Germ.* 44. 1 *Trans Lugios Gotones regnantur, paulo iam adductius quam ceterae Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. protinus deinde ab Oceano Rugii et Lemovii; omniumque harum gentium insigne rotunda scuta, breves gladii et erga reges obsequium.*

Plinijaus žinios gotonus kurdina Germanijos šiaurės rytuose ir papildo jų kaimynų vaizdą. Pasirodo, gotonai priklauso vandalų grupei, o greta jų gyvena burgodionai, varinai ir charinai. Pastarieji čia paminėti vienintelį kartą, tačiau Tacitas *Germ.* 43, 2 mini lugijų bendruomenę (*civitas*), harinus (*Harii*) (23). Vis dėlto tyrėjai nesutaria, ar galima juos tapatinti su Plinijaus chariniais ir, apskritai, Tacito lugijus – su Plinijaus vandalais. Atrodo, kad lugijai galėjo gyventi dabartinėje Silezijoje, o Plinijaus vandalai – labiau į vakarus už Oderio. Kad ir kaip būtų, čia mums svarbu kitkas: Plinijus savo sąrašė greta gotonų mini burgodionus ir varinus. Prisimename, kad Ptolemajus savo sąrašė kalba apie frugudionus ir avarinus: abu šiuos vardus paleografijos mokslas nesiginčydamas taiso į burgodionus ir varinus.

Palyginę Plinijaus, Tacito ir Ptolemajo žinias apie gotonus gauname gana vientisą vaizdą. Jie gyvena šiaur rytiniame Germanijos pakraštyje, netoli nuo jūros, bet ne ant jūros kranto (Tacitas, Ptolemajus). Jų kaimynai yra burgodionai (Ptolemajo frugudionai), varinai (Ptolemajo avarinai) ir rugijai (Ptolemajo rutiklėjai). Gotonai glaudžiasi prie stipresnės tautos – vandalų (Plinijus) arba lugijų (Tacitas). Visa tai prastai dera su Ptolemajo jiems skirta vieta dešiniajame Vyslos krante ir paminėtais jų kaimynais venedais, finais, sulonais, galindais: tokią kombinaciją siūlo vien tik Ptolemajus. Klaida? Kaip būtų galima ją paaiškinti? Manytume, kad Ptolemajo tautų seka gitonai–finai–sulonai čia atklydo iš Skandinavijos, o taip galėjo atsitikti dėl vardų „gotonai“ (Plinijus, Tacitas), „gitonai“ (Ptolemajus III, 5, 20) ir „gutai“ (Ptolemajus II, 11, 35) panašumo ir sutapatavimo.

GAUTAI

Kaip jau minėta, gitonus, finus ir sulonus Vyslos pakrantėse klaida laikė dar C. Mülleris, pasiūlęs Ptolemajo sulonus taisyti į Tacito svionus. Tad dabar pažiūrėkime, ar be anksčiau cituoto Ptolemajo liudijimo juos dar kas nors sieja su Skandinavija?

Vardydamas Skandijos salos gyventojus Ptolemajus (II, 11, 35) paminėjo jos pietuose gyvenančius gutus (Γούται). Tyrėjai jų vardą sieja su gautais (šved. Gøtar, s. angl. Gaets) – Pietų Švedijoje gyvenusia tauta. Ptolemajus ją mini pirmasis, VI a. šį tą apie ją sužinosime iš Jordano „Getikos“ ir Prokopijaus „Karų istorijos“, taip pat VI a. įvykius vaizduojančios, bet gerokai vėliau parašytos senosios anglų poemos *Beowulf*, jie paminimi ir *Widsith* poemoje. Su gautais siejama keletas vietovardžių ir Didžiojoje Britanijoje. Kitas žinių apie Skandinaviją pliūpsnis ateina iš IX a., bet jame gautų jau nebėra. Veikiausiai jie VI–VIII a. pralaimėjo kovą kitai didelei Skandinavijos tautai – švedams ir išnyko, tačiau paliko daug vietovardžių, pvz., istorinis vienos iš Švedijos žemių pavadinimas Jotalandas (šved. Götaland) ir pan. Pagal juos lokalizuojami ir Ptolemajo gutai.

Nedaug tegalima pasakyti, kaip susiję žemyne gyvenę gutonai ir Skandinavijoje įsikūrę gutai (gautai) (24). Akivaizdu, kad ir vieni, ir kiti buvo germanai. Abi tautos gyvena ne jūros pakrantėje, nors Ptolemajo liudijimas apie gautus dviprasmiškas: jie gyveną Skandijos salos pietuose, bet neaišku, ar jūros pakrantėje, ar ne. Be to, abi tautos skiria gana didelis atstumas. Galbūt būtų galima kelti hipotezę, kad Skandinavijos gautai

(23) *Germ.* 43, 2: *Dirimit enim scinditque Suebiam continuum montium iugum, ultra quod plurimae gentes agunt, ex quibus latissime patet Lugiorum nomen, in plures civitates diffusum. Valentissimas nominasse sufficet: Harios Helveconas Manimos Helysios Nahanarvalos.* „Svebiją skiria ir dalija ištisinis kalnagūbris, už kurio gyvena daug genčių, tarp jų plačiausiai plyti lugijų vardas, pasklidęs po daugelį bendruomenių. Pakaks paminėti stipriausias: harijai, helvekonai, manimai, helysijai, nahanarvalai.“

(24) Apie gautų ir III a. istorijoje pasirodžiusių gotų vardų santykį žr. [19, 85–86 išn. 68].

persikėlė į žemyną? O gal atvirksčiai? Griežtai žiūrint, Plinijaus ir Tacito liudijimai yra truputį ankstesni už Ptolemajo, tad norėdami laikytis migracijos hipotezės turėtume pripažinti, kad žemyno gotonų persikėlimas į Skandinaviją atrodytų logiškesnis, juo labiau jei pritarėtume Plinijaus išsaugotą Pitėjo liudijimą *Guionibus* į *Gotonibus* taisantiems tyrėjams (25). Vis dėlto veikiausiai visų trijų autorių šaltiniai yra to paties laikotarpio ir fiksuoja padėtį I a. viduryje – antroje pusėje. Tad labiausiai pagrįstas būtų aiškinimas, kad turimų šaltinių visuma kalba apie dvi skirtingas tautas, iš kurių viena gyvena Germanijos šiaurės rytiniame kampe, o kita – Skandinavijos pusiasalio pietuose. Kalbant apie abiejų tautų vardą galima pasakyti, kad jie abu yra kilę iš to paties germanų prokalbės veiksmažodžio **geutan* „lieti, tekėti“. Kodėl tokios reikšmės žodis buvo susietas su tautos pavadinimu, nėra aišku. Tyrėjai yra iškėlę daugybę hipotezių: galbūt tai hidroniminės kilmės vardas (tam puikiai tinka Švedijos upė Gōta), galbūt, kadangi juos įvardijantis pavadinimas yra *nomen agentis*, jis reiškia „sėklą išliejantys“, t. y. „vyrai“. Tačiau kad ir kaip būtų, iš to paties veiksmažodžio sudaryti vardažodžiai „gutonai“ ir „gautai“ skiriasi šaknies balsio laipsniu ir priesagine daryba: Germanijos gutonai vedami iš germ. prokalbės **gutiniz*, o Skandinavijos gutai – iš germ. prok. **gautōz*. Skirtingi, nors ir tos pačios kilmės vardai turėtų liudyti ir abiejų tautų skirtingumą.

FINAI

Kaip matėme, labiausiai tyrėjus trikdė finai prie Vyslos. Taip pat įsidėmėjome, kad Ptolemajus juos mini du kartus: prie Vyslos (III, 5, 20) ir Skandijos salos šiaurėje (II, 11, 35). Greta mūsų nagrinėjamo Aleksandrijos geografo apie finus dar kalba Tacitas (*Germ.* 46, 3), pateikęs gana išsamų jų gyvenimo būdo aprašymą. Iš Tacito liudijimo galėtume spręsti, kad jo finai turėjo gyventi kažkur apie dabartinę Estiją, galbūt tik toliau nuo jūros (26). Vis dėlto daugiau duomenų siūlytų finus kurdinti Skandinavijoje.

Sunku pasakyti, kokia tai galėjo būti tauta (27). Dabartiniai suomiai šiuo vardu pradėti vadinti nuo XI a. pradžios (28). Kadangi Tacito aprašymas kuria „primityvios“ tautos vaizdą, tai dauguma „kultūringųjų“ vokiečių ir skandinavų mokslininkų neabejojo, kad Tacitas pasakojo apie samius, kurių „kultūrinimą“, t. y. prievartinę asimiliaciją, švedai baigė 8-ajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje, o norvegai – 9-ajame. Ir išties, IX a.

(25) Plinijus, NH XXXVII, 2, 35. Fragmento analizę žr. [3, 262–264].

(26) Tokia išvada daroma iš Tacito žodžių *Germ.* 46, 2: „Venetai perėmė daug sarmatų papročių, mat kiek tarp peucinų ir fenų stūkso miškų ir kalnų, juos jie apeina plėšikaudami.“ Vis dėlto tyrėjai nenoriai sutinka su idėja finus palikti dešiniajame Baltijos krante, nes visa kita su finais susijusi toponimika randama tik Skandinavijoje. Apie finų „tėvynės“ paieškas žr. [41].

(27) Kruopščiai aptaręs turimus duomenis prie skeptiškos išvados prieina ir Ianas Whitakeris: *However, I think at the best evidence must suggest that the case for the Fenni/Phinnoi as ancestors of the Lapps deserves the Scottish verdict 'Not proven'. On the other hand there is no firm evidence to suggest that they were any other ethnic group, just as there is no precise geographical location to which they can be ascribed* [43, 223].

(28) Suomiai pirmą kartą šiuo vardu pavadinti Norvegijos karaliaus Olavo Haraldseno (1015–1028) dvare [41, 76]. Kad Ptolemajus ir Tacitas šiuo vardu vadino dabartinių suomių-ugrų protėvius, manė ir C. Mülleris: *Ptolemaeus inter minores gentes recenset gentem magnam a Scandinavia et hod. Finland ad Ural usque montem et ultra pertinentem, quae in maxime boreali tabulae tractu ponenda erat* [12, I, 424].

šaltiniai (29) ir šiauriausio Norvegijos krašto pavadinimas *Finnmark*, norvegiškas samių pavadinimas *finner* (šved. *lappar*, suom. *Lappalainen*) tą galėtų patvirtinti. Tačiau galėtume manyti, kad jei finai vadinti samiais IX a. šį vardą atidavė suomiams, tai ar negalėjo samiai šio vardo gauti iš dar kokios nors kitos tautos? Jordano liudijimu, VI a. pradžioje Pietų Skandinavijoje gyveno bent keletas tautų, kurios buvo vadinamos panašiais vardais: tai finaitai, kurie, beje, gyveną tik per vieną tautą nuo gautigotų, taip pat „taikingieji finai“ (30). Kitur Jordanas ir jo amžininkas Prokopijus (31) mini skrerefenus, t. y. „slidėmis čiuožiančius finus“ (32). Nėra aišku, ar Jordano minimi finaitai, finai ir „slidėmis čiuožiantys finai“ yra ta pati tauta, ar skirtingos: galbūt vieni iš jų, pavyzdžiui, „slidėmis čiuožiantys finai“, išties yra samiai. Jo minimi netoli gautigotų gyvenantys finaitai galėtų būti tie patys Ptolemajo Skandijos saloje greta gutų minimi finai. Juo labiau kad pietų Švedijoje turime ryškų vietovardį, kuris galėtų būti išsaugojęs jų atminimą – *Finnveden* kraštą dabartinės Smolando (*Småland*) provincijos vakaruose. Tad jei iš VI a. pradžios grįžtume į Ptolemajo laikus, galėtume visai pagrįstai įtarti, kad finai II a. pradžioje išties galėjo būti viena iš Skandinavijos pusiasalio viduryje gyvenusių tautų.

Ar jie buvo germanai? Veikiausiai taip. Apie tai galėtume spręsti tik iš to, kad greta jų minimi kaimynai gautai ir svionai buvo germanai. Kalbininkai siūlo dvi jų vardo kilmės hipotezes, bet pripažįsta, kad nė viena iš jų nėra pakankamai tvirta. Galbūt finus reikėtų kildinti iš germ. **fenþa-*, *fnden'*, „rasti, rinkti“, tad finai apytikriai būtų „rinkėjai“ (33). Tokia etimologija gražiai derėtų su Jordano žiniomis apie skrerefenus, kurie gyveną rinkdami paukščių kiaušinius, bet neprieštarautų ir Tacito pasakojimui apie fenus, kurie, kaip matėme, yra medžiotojai. Kita hipotezė jų vardą kildina iš žodžio „pelekas“ (34). Kad ir kokiai hipotezei pritartume, ji vis tiek liktų germaniška. Kita vertus, vardo germaniškas dar nerodo, kad tą vardą turinti tauta yra germanai, bet taip pat nerodo, kad finai būtinai turėjo būti negermanai.

(29) Lietuvoje žinome apie Vulfstaną – IX a. jūrų kapitoną, plaukusį palei pietinį ir rytinį Baltijos krantą ir palikęs labai įdomių paskutinių žinių apie aisčius. Taip pat žinome, kad Vulfstano pasakojimas užrašytas senąja anglų kalba ir pridėtas prie vadinamojo karaliaus Alfredo Orozijos istorijos vertimo į tą pačią senąją anglų kalbą. Tačiau į šį tekstą korpusą įtrauktas ir kito to paties meto jūrų kapitono Oterės (Ohthere) pasakojimas apie jo kelionę vakariniu ir šiauriniu Skandinavijos pusiasalio pakraščiu pasiekiant Kolas pusiasalio pradžią kažkur ties Murmansku. Šiame jo pasakojime yra daug žinių apie samius, kuriuos jis vadina finais (Finns). Išsamų Oterės pasakojimo tyrimą apie samius žr. [42].

(30) Jordanas, *Get.* 22–23: Dar ten yra visas pulkas skirtingų genčių – teustai, vagotai, bergijai, halinai, liotidai, kurios visos gyvena vienoje [vietoje] derlingose lygumose, ir todėl joms neduoda ramybės kitų genčių antpuoliai. Paskui yra ahelmilai, finaitai, fervirai, gautigotai – žiauri žmonių padermė ir greita kariauti. Tada mikasai, evagrai, otingai: visi jie žvėrių papročiu gyvena iškirstose uolose tarytum tvirtovėse. Juos supa ostrogotai, raumarikai, eragnaricijai ir taikingieji finai, taikingesni už visus Skandzos gyventojus ir į juos panašūs vinivolotai...

(31) Prokopijus, *De bellis* VI, 15, 21: Σκρηθίφιννοι.

(32) Jordanas, *Get.* 21: Kitos ten gyvenančios gentys – skrerefenai, kuriems nereikia maistui javų: jie gyvi žvėrių mėsa ir paukščių kiaušiniiais. Ten raistuose gimsta tiek jauniklių, kad jų užtenka ir rūšies prieaugiui, ir genčiai iki soties pamaitinti.

(33) *Einer, der seine Nahrung in der Natur findet, ein Sammler', oder auch ‚Wanderer‘* (vgl. *ahd. fendo ‚Fußgänger‘ < germ. *fanþjan-)* [22 164].

(34) Germ. „Flosse, Fischfinne“, dt. Finne, ags. finn, engl. fin, schwed. fena „pelekaĩ“. Šiai etimologijai kai kurie tyrėjai randa analogiją samių vėpsų kalboje [22 164].

SULONAI – SVIONAI

Trečia pirmojoje sakinio dalyje Ptolemajo minima tauta po gutonų ir finų – sultonai. Kaip jau minėta, dar C. Mülleris pasiūlė šį niekur daugiau neaptinkamą tautos pavadinimą taisyti į svionus (*sviones*), šiam taisymui pagrįsti paleografinę medžiagą surinko T. Pekkanenas. Verta pažymėti, kad ne visi tyrėjai pritarė tokiam taisymui. Pavyzdžiui, vienas iš didžiausių senųjų germanų vardų žinovų M. Schönfeldas, kaip matėme, laikėsi tvirtai įsikibęs geografinės Ptolemajo nuorodos, nors kitais atvejais, pavyzdžiui, kalbėdamas apie frugudionus ir avarinus, nebuvo toks kategoriškas: ir vienus, ir kitus drąsiai taiso į burgudionus ir varinus, ir nenori jų palikti dešiniajame Vyslos krante. Vis dėlto mums C. Müllerio siūlymas atrodo įtikinamas: jis ne tik pagrįstas paleografiškai, bet taip pat sukuria logišką Skandinavijoje gyvenusių trijų tautų seką.

Pirmosios žinios apie svionus priklauso Tacitui:

Germ. 44, 2–3: Nuo čia svionų miestai, pačiame Okeane, greta vyrų ir ginklų jie stiprūs laivynais. Laivų forma tuo skiriasi, kad abu galai visuomet veikia kaip išsilapinimui parengtas priekis. Jie nesinaudoja nei burėmis, nei prie šonų eile tvirtina irklus: kai kuriose upėse jie plaukia laisvai ir kaitaliodami kryptį, pagal reikalą irdamiesi tai į vieną, tai į kitą pusę. Ir turtą jie gerbia, todėl jiems įsakinėja vienas žmogus, niekam nedarantis jokių išimčių, neatšaukiama paklusimo prievole. Ir ginklai ne pramaišiu [su kitais daiktais], kaip pas kitus germanus, bet užrakinti ir saugomi sargo, be kita ko – vergo: kadangi nuo netikėto priešų puolimo saugo Okeanas, nieko neveikiantys ginkluotų [vyrų] būriai lengvai leidžiasi išdykauoti. Todėl karaliams nėra naudinga prie ginklų pastatyti nei kilmingąjį, nei laisvąjį ar net atleistinį (35).

Nenagrinėsime socialinio svionų gyvenimo ypatybių. Čia mums rūpi tik geografinė jų vietos nuoroda. Iš Tacito aprašymo aišku, kad jie gyvena kairiajame, t. y. vakariniame, Svebų (Baltijos) jūros krante, nes netrukus jis pradės kalbą apie dešiniajame jūros krante gyvenančius aisčius (45, 2) [1]. Pažiūrėję į žemėlapi pamatysime, kad dab. Švedijos pakrantėse daugybė salų, jų ypač daug dab. Stokholmo apylinkėse. Tad Tacito pastaba „gyvena pačiame Okeane“ (*ipso in Oceano*) veikiausiai ir reiškia, kad svionai gyvena salose, o jo minimos „kai kurios upės“ (*in quibusdam fluminum*) veikiausiai bus protakos tarp tūkstančių Švedijos rytinės pakrantės salų. Švedų mokslininkai linkę manyti, kad Tacito minimi svionai gyvenę Melareno (*Mälaren*) ežero pakrantėse ir salynuose: istorinis to krašto pavadinimas – Svealandas (šved. *Svealand*). Pirmoji šio toponimo dalis aiškiai nurodo į svionus, o antroji rodo darybinį modelį, kuris, kaip mėginama spręsti iš archeologijos duomenų, Skandinavijoje buvo populiarus III–VI amžiuje [39, 677]. Tose vietose, ypač Oplande (šved. *Uppland*, sakytume „Aukštaitija“, kraštas į šiaurę nuo Stokholmo), tyrėjų manymu, gausu ir kitų toponimikos užuominų į pačius seniausius dar svionų laikus [39, 680–681]. Kita vertus, patys seniausi to krašto archeologų randami palaidojimai datuojami tik III a., tad gerokai vėliau, nei rašė Tacitas. Galbūt jo laikais svionai gyveno labiau į pietus nuo Oplando [35, 331].

Tacitas pateikia ir dar vieną geografinę nuorodą apie svionus.

(35) *Germ.* 44, 2–3: *Suionum hinc civitates, ipso in Oceano, praeter viros armaque classibus valent. forma navium eo differt, quod utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit. nec velis ministrant nec remos in ordinem lateribus adiungunt: solutum, ut in quibusdam fluminum, et mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium. est apud illos et opibus honos, eoque unus imperitat, nullis iam exceptionibus, non precario iure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo, sed clausa sub custode, et quidem servo, quia subitos hostium incursus prohibet Oceanus, otiosae porro armatorum manus facile lasciviunt: enimvero neque nobilem neque ingenuum, ne libertinum quidem armis praeponere regia utilitas est.*

Germ. 45, 1–2: Už svionų kita jūra, sustingusi ir beveik nejudanti, pamanyti, kad ji supa ir užsklendžia pasaulio apskritimą, nes ten besileidžiančios saulės švytėjimas tęsiasi iki saulėtekio ir yra toks ryškus, kad užgožia žvaigždes. Be to, įtikinėjama, kad ten girdėti išnyrančios saulės garsai ir matyti žirgų pavidalai bei galvos spinduliai. Iki pat ten, – tai tikra žinia, – tik gamta (36).

Neagrinėsime šioje citatoje išvelgiamų galbūt baltiškos mitologijos atspindžių [40, 316]. Matome, kad Tacitas savo svionus įkurdina šiauriausiame dar gyvenamame Skandinavijos krašte. Tiesa, toliau nupasakojęs dešiniajame Svebų jūros krante gyvenančius aisčius, jis vėl sugrįžta prie svionų:

Germ. 45, 6: Už svionų toliau gyvena sitonų gentys. Jie tarpusavyje viskuo panašūs, skiriasi tik vienu – juos valdo moteris: šitiek jie išsigimdami nutolo ne tik nuo laisvės, bet net ir nuo vergystės (37).

Kai kurie mokslininkai šiuos sitonus tapatino su nuo IX a. žinoma suomių gentimi kve-nais (suom. *Kainulaiset*, sen. skand. *Kvæinir*, *Kveinir*, angl. saks. *Cwenas*), kiti – su kokia nors Skandinavijos germanų gentimi (38). Šiandien tyrėjai nebe taip drąsiai kelia hipotezes ir sitonus linksta skirti prie mįslės vis dar keliančių tautų (39). Kad ir kaip būtų, mūsų tyrimui svarbu, kad į šiaurę nuo svionų gyvena dar viena gentis, kurią Tacitas pavadina sitonais.

Tačiau grįžkime prie svionų. Apie juos, atrodo, kalba ir Plinijus – tai jo minima hilevijonų gentis (*Hilleuionum gente*).

NH IV, 96: Toliau, pradedant ingveonais (*Inguaeones*), atsiranda aiškesnių žinių: jie yra pirmoji Germanijos tauta. Ten yra Sevo (*Saevo*) kalnai, jie labai dideli, ne mažesni už Ripėjų kalnų grandinę; [besitęsdami] iki pat Kimbrų iškyšulio, jie sudaro labai didelę įlanką, vadinamą Kodanu (*Codanus*), joje daug salų, iš kurių garsiausia – Skatinavia (*Scatinavia*). Jos dydis nėra nustatytas, tačiau žinomoje jos dalyje penkiuose šimtuose kaimų gyvena hilevijonų (*Hilleuionum*) gentis. Todėl ją vadina kitu pasauliu (40).

XX a. pradžios ir vidurio tyrėjai (G. Schütté, Th. von Grienbergeris, J. Svennungas) [4, 573–574] ši niekur daugiau neaptinkamą tautos pavadinimą pasiūlė skaityti **illa Suionum gente*. Atrodo, toks taisymas visai pagrįstas: jį remia ne tik paleografiniai, bet ir geografiniai argumentai. Mat Plinijus *expressis verbis* kalba apie Skandinaviją, be to, mini svionams būdingą socialinės ir teritorinės organizacijos bruožą, vadinamą „šimtinėmis“ (Hundare) [5, s.v.]: jis jas vadina *pagus*, „kaimais“, Tacitas, kaip matėme, – *civitates*, „miestais“. Šiandien tyrėjų *communis opinio* pritaria tokiai konjektūrai (41). Iš Plinijaus pasakojimo sunku suprasti, kur gyvena jo „garsieji svionai“. Vis dėlto tekstas kelia įspūdį, kad veikia turėtume įsivaizduoti pietrytinį dabartinės Skandinavijos pakraštį.

(36) *Germ.* 45, 1–2: *Trans Suionas aliud mare, pigrum ac prope immotum, quo cingi claudi que terrarum orbem hinc fides, quod extremus cadentis iam solis fulgor in ortus edurat adeo clarus, ut sidera hebetet; sonum insuper emergentis audiri formas que equorum et radios capitis aspici persuasio adicit. illuc usque – et fama vera – tantum natura.*

(37) *Germ.* 45,6: *Suionibus Sithonum gentes continuantur. cetera similes uno differunt, quod femina dominantur: in tantum non modo a libertate, sed etiam a servitute degenerant.*

(38) Įvairių nuomonių apžvalgą žr. [30, 9–18].

(39) *Bleiben immer noch rätselhaft* [7, 1193].

(40) Plinius HN IV, 13, 96: *Incipit deinde clarior aperiri fama ab gente Inguaeonum, quae est prima in Germania. mons Saevo ibi, immensus nec Ripaeis iugis minor, inmanem ad Cimbrorum usque promunturium efficit sinum, qui Codanus vocatur, refertus insulis, quarum clarissima est Scatinavia, inconspertae magnitudinis, portionem tantum eius, quod notum sit, Hilleuionum gente quingentis incolente pagis: quae alterum orbem terrarum eam appellat.*

(41) *Hilleuionum gente ist zweifellos als illa Suionum gente zu emendieren* [7, 1193].

Kitas apie svionus kalbantis šaltinis bus tik po gerų keturių šimtų metų pasirodžiusi Jordano „Getika“. Vardydamas Skandzos tautas Jordanas pradeda nuo šiaurės: „šiaurinėje salos dalyje gyvena adogitų gentis“ (*Get.* 19), paskui mini jau mūsų aptartus skrerefenus (*Get.* 21) ir tuomet jau kalba apie svehanus:

Get. 21: Kita ten gyvenanti gentis yra svehanai, kurie kaip ir turingai laiko puikius žirgus. Būtent jie per daugelį kitų genčių prekybos keliu tiekia romėnams safyrinus kailius ir yra garsūs dėl šių puikių tamsių kailių. Ši gentis, nors ir gyvena skurdžiai, bet rengiasi itin prabangiai (42).

Verta pastebėti, kad Jordano žinutė skiriasi nuo Tacito pasakojimo, tad yra nuo jo nepriklausoma. Apie geografinę jų padėtį sužinome tik tiek, kad jie yra šiaurinėje Skandinavijos dalyje ir gyvena į pietus nuo skrerefenų. Ar jie ten gyveno ir Tacito laikais, pasakyti neįmanoma, bet VI a. pradžioje svehanai galbūt jau tikrai gyveno dab. Oplande. Jų vardas, anot kalbininkų, yra gotiška tų pačių Tacito svionų versija (43).

Truputį toliau Jordanas dar kartą mini svehanus, tik kiek labiau lotynizuota forma.

Get. 23. ...išskirtiniai šioje gentyje yra svetidai, nes jie aukštesni už visus likusius... (44).

Iš šių svetidų padermės, anot Jordano, esą ir danai. Bet mūsų tyrimui svarbu tai, kad Jordanas apie svetidus kalba iškart po to, kai aptarė „taikinguosius finus“: matome tą pačią dėstymo seką: pirma finai, paskui – sulonai (Ptolemajas, III, 5, 20), pirma skrerefenai, paskui – svehanai (Jordanas, *Get.* 21) arba „taikingieji finai“ ir svetidai (Jordanas, *Get.* 23).

Esame minėję, kad skaitydami Ptolemajo tautas vardijančius sakinius turime labai atidžiai žiūrėti į jų skaidymą todėl, kad galima įtarti, jog vienoje frazėje tarp jungtukų išvardytos tautos veikiausiai ateina iš vieno šaltinio ir galbūt kalba apie vieną geografinę vietą ar bent jau kryptį. Tad nagrinėjamą jo sakinį turime skelti į dvi dalis: pirma

III, 5, 20: O mažesnės Sarmatijos tautos yra prie Vistulos upės povenedais gyvenantys gitonai (Γυθωνες), paskui finai (Φιννοι), sulonai (Σουλωνες),

antroji:

po jais – frugudionai (Φρουγουδιωνες), paskui prie Vistulos upės ištakų – avarinai (Αβαρινοι).

Įsižiūrėję į pirmąją jo dalį pastebime, kad visos joje išvardytos tautos aptinkamos Skandinavijos pusiasalyje – ir gautai / gitonai, ir finai, ir sulonai / svionai. Skandinavijoje matome ir poras – gutonai ir finai, svionai ir finai, gutonai ir svionai. Žemyne tokių kombinacijų jokie šaltiniai nemini. Jas randame tik mūsų nagrinėjamoje Ptolemajo vietoje, o visos šios gentys įkurdintos dešiniajame Vyslos krante. Visa tai matydami galime įtarti, kad

(42) *Get.* 21: *Alia vero gens ibi moratur Suehans, quae velud Thyringi equis utuntur eximiis. Hi quoquesunt, qui in usibus Romanorum sappherinas pelles commercio interveniente per alias innumeras gentes transmittunt, famosi pellium decora nigridine. Hi cum inopes vivunt, ditissime vestiuntur.*

(43) Svionų etnonimo etimologija neduoda jokių nuorodų į geografią ir, kildinama iš ide. šaknies **siē-*, apytikriai reiškia „saviškiai“. Pareikšta ir daugiau nuomonių. Kai kas svionus–svehanus–švedus sieja su, pvz., Svinnegarnu (vietovė Oplande) ir kildina iš sen. šved. **svin* „nusašinta vieta“; plg. ndl. *swin* „sekluma“. Kiti siūlo šaknį kildinti iš **siwi-* cf. germ. **saiwi-* sen. norv. *sær, sjór* „jūra“. Dar kiti gretina su sen. šved. *svin* „kiaulė, šernas“, kurį laiko toteminiu genties gyvūnu. Vis dėlto visi šie variantai kalbininkų požiūriu yra perdėm keblūs, todėl pagrindine versija laikoma pirmoji, svionus siejanti su ide. savybinio įvardžio šaknimi [29, 325]. Smulkiau žr. [29, 329].

(44) *Get.* 23. *Suetidi, cogniti in hac gente reliquis corpore eminentiores.* Išsamesnius paaiškinimus apie svetidus, danus ir jų ūgį žr. [19, 88, išn. 76 ir 77; 89, išn. 81].

Ptolemajas arba jo šaltinis klysta. Šios tautos negyveno prie Vyslos todėl, kad jos apskritai negyveno žemyne.

Ar įmanoma suprasti, kodėl Ptolemajas galėjo taip suklysti? Bent jau vieną hipotezę galėtume pasiūlyti. Kaip minėta, rašydamas apie Didžiąją Germaniją ir jos apylinkių kraštus Ptolemajas naudojo pačią Tacito „Germaniją“, bet ne jos šaltiniais (45). Kita vertus, Tacitas buvo ne vienintelis, tad Ptolemajas turėjo kažkaip derinti visus savo šaltinius. Skaitydami pastebime, kad Tacitas pirmiausia aptaria gotonus (*Germ.* 44, 1), o paskui iškart pereina prie Okeano salose gyvenančių svionų (*Germ.* 44, 2–3). Tad paskubomis konspektuojant Tacito veikalą išties nesunku žemyno gotonus palaikyti Skandinavijos gautais, o jų kaimynais laikyti svionus ir finus. Juo labiau kad Tacito tekste netoli ir finai (*Germ.* 46, 3): juos nuo pasakojimo apie svionus skiria ilgas aisčių ir gintaro aprašymas (*Germ.* 45, 2–5), apie kuriuos papasakojęs Tacitas vėl grįžta prie paliktų svionų ir kalba apie sitonus (*Germ.* 45, 6). Čia matome šiokią tokią painiavą ir nenuoseklumą. Kai kurie tyrėjai net siūlo manyti, kad pasakojimą apie aisčius Tacitas įterpė vėliau ir ne vietoje: pirmiausia jis turėjęs pabaigti kalbą apie svionus ir sitonus ir tik tada pereiti prie dešiniajame Svebų jūros krante gyvenančių aisčių [26, II, 8–9; 40, 321]. Tacito tekstas išties rodo tam tikrą nesklandžią jungtį. O mes galėtume paklausti, ar kartais netikėtai Tacito gauta nauja informacija apie aisčius nesupainiojo autoriaus ir ar ne todėl finai įkurdinti tame pačiame dešiniajame Baltijos jūros krante? Ir ar tai neįtikino Ptolemajo, kad finai gyvenę kažkur nelabai toli nuo gintarą renkančių aisčių, vadinas, ir nelabai toli nuo Vyslos? Žodžiu, aiškindami šią Ptolemajo klaidą galėtume spėti, kad jis turėjo du šaltinius. Pirmasis vardijo: gautai–svionai–finai ir visus įkurdino Skandinavijoje. Kaip tik šią schemą matome Ptolemajo *Geogr.* II, 11, 20. Kitas jo šaltinis buvo Tacito „Germanija“, kuri taip pat vardijo seką gotonai–svionai–(aisčiai)–finai (*Germ.* 44–46), bet pastaruosius įkurdino dešiniajame Baltijos jūros krante ir pavertė aisčių kaimynais. O kadangi finų kaimynai pirmojoje schemeje buvo ir svionai bei gotonai, tai Ptolemajas juos visus kartu ir įkurdino dešiniajame Vyslos krante povenedais.

FRUGUDIONAI

Aptarę pirmąją nagrinėjamo Ptolemajo sakinio dalį apie po venedais gyvenančius gitonus (gotonus), finus ir sulonus (svionus), panagrinėkime toliau jo pateikiamas žinias:

Geogr. III, 5, 20: po jais – frugudionai (Φρουγούδιωνες), paskui prie Vistulos upės ištakų – avarinai (Αἰαρινοί).

Jau esame sakę, kad paleografijos žinovai (tokia ir tyrėjų *communis opinio*) nedvejodami Ptolemajo frugudionus ir avarinus taisy į burgodionus ir varinus. Abi šias tautas jau buvo paminėjęs Plinijus:

NH IV, 99: Germanų penkios padermės: vandalai, kurių dalis burgodionai, varinai, charinai, gutonai.

Atrodytų, kad Plinijus tautas vardija iš pietų į šiaurę, o Ptolemajas tas pačias tautas dėlioja atvirkščiai: jo schemeje varinai yra pietuose, o burgudionai – šiaurėje. Kad ir kaip būtų, abi šios tautos minimos greta. Ar jos tikrai gyveno greta, ar tai tik rodo šaltinių tapatumą, sunku pasakyti. Šiuo atveju mums svarbu tik tai, kad burgodionus ir varinus tiek Ptolemajas, tiek ir Plinijus mini vienu greta kitų. Kaip matėme, Tacitas apie burgodionus nekalba, bet mini gotonus ir arčiau prie jūros gyvenančius lemovijus bei rugijus.

(45) Kiti tyrėjai kalba truputį atsargiau: *Mit der ‚Germania‘ des Tacitus hat P[tolemaeus] viele V[ölker] N[amen] gemeinsam; er benutzte sie wohl indirekt* [34, 1138].

Kas dar žinoma apie burgodionus? XIX a. pab. – XX a. pr. mokslininkai burgundus kil-dino iš Bornholmo (sen. angl. *Burgeda land*, sen. island. *Borgundarhómr*) salos Baltijos jū-roje, kurios pavadinimas lyg ir leidžia burgundus sieti su šia sala. Jordano pasakojimo apie Skandinaviją – visų tautų iščias (*Get.* 25) – įkvėpti germanistai nori ten įkurdinti ir burgun-dus. Vis dėlto tai nėra labai paprasta – panašių vietovardžių, nors jų yra Danijoje, Olandijoje ir Vokietijoje, ten nepavyksta surasti. Tačiau išradingieji tyrėjai nenusimena: netolimi burgundų kaimynai esą turėję būti rugijai (nes ir vieni, ir kiti pirmiau nei iš salų persikėlę į žemyną, gyvenę salose – kas Riugene, kas Bornhome). O kadangi rugijams vietą Skandinavijoje nu-rodo vietovardis – pietvakarių Norvegijos kraštas Rogalandas, tai ir burgundai turėję gyventi kažkur netoli nuo jų [9, 15–16]. Šiandien šiai hipotezei nebelinkstama pritarti [8, 471], bet burgundų ryšys su Bornholmo sala dar lieka neišskus: galbūt salos gyventojai bus atsikėlę į žemyną, bet galbūt ir atvirksčiai? Kad ir kaip būtų, vien vardu remtis yra gana nepatikima, ypač kai kalbama apie burgundų vardą. Mat jo etimologija gana skaidri: germ. **burgund-* „aukštai esantis“ nurodo geografinę vietos ypatybę [28, 460]. Tad burgodionai apytikriai reiškia „aukštaičiai“. Jei pamėgintume aukštaičiams priskirti visus vietovardžius su šaknimi aukšt-, tai tuomet jiems reikėtų atiduoti visą Lietuvą. Bet grįžkime prie burgundų. Kaip mi-nėta, pirmasis apie juos kalba Plinijus, antrasis – Ptolemajus. Ir ne vieną kartą. Mat pasakoda-mas apie Germaniją ir vardydamas jos tautas Aleksandrijos geografas bent kelis kartus mini burguntus (Βουργούνται). Pirmą kartą – vardydamas didžiąsias Germanijos žemių vidurio tautas. Kaip minėta, pasakodamas apie jos tautas Ptolemajus pirmiausia išvardija pajūrio, paskui – Pareinės gyventojus, o tada likusią Germanijos teritoriją dalija į dar tris Germanijos vidurio ir pietų juostas. Burguntai priskirti prie toliausiai į rytus gyvenančių didžiųjų vidurio juostos tautų:

II, 11, 15: O didžiausi iš žemių viduryje gyvenančių tautų yra svebai angeilai, esantys į rytus nuo langobardų ir užimantys plotus į šiaurę iki Albio vidurupio, svebai semnonai, kurie yra už Albio upės ir eina nuo minėtos vietos į rytus iki Svebo upės, ir burguntai, kurie nuo ten gyvena iki pat Vistulos (46).

Toliau jau atsiremdamas į nurodytą burguntų vietą Ptolemajus įkurdina smulkesnes tautas. Iš jo sužinome, kad tarp burguntų ir pajūryje gyvenančių rutiklėjų dar yra įsiterpę ailvajonai (Αιλουαίωνες)

II, 11, 16–17: O tarp jų gyvenančios mažesnės tautos yra tarp mažųjų kauchų ir svebų esantys brukterai, po kuriais yra chaimai, o tarp didžiųjų kauchų ir svebų – angrivarai, paskui lango-bardai, po kuriais dulgunnai. Tarp saksonų ir svebų – teutonoarai ir virunai, tarp farodeinų ir svebų – teutonai ir avarpai, tarp rutiklėjų ir burguntų – ailvajonai (47).

Ptolemajus pateikia žinių ir apie pietinius burguntų kaimynus:

(46) (15) Τῶν δὲ ἐντὸς καὶ μεσογειῶν ἔθνῶν μέγιστα μὲν ἐστί τό τε τῶν Σηθίων τῶν Ἀγγελίων, οἳ εἰσιν ἀνατολικώτεροι τῶν Λαγγοβάρδων ἀνατεινοντες πρὸς τὰς ἄρκτους μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ, καὶ τὸ τῶν Σηθίων τῶν Σεμνόνων, οἵτινες διήκουσι μετὰ τὸν Ἄλβιν (ποταμὸν) ἀπὸ τοῦ εἰρημένου μέρους πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ Σηθίου ποταμοῦ, καὶ τὸ τῶν Βουργουντῶν τὰ ἐφεξῆς καὶ μέχρι τοῦ Οὐιστούλα (Ιουστούλα) ποταμὸν κατεχόντων.

(47) (16) Ἐλάττονα δὲ ἔθνη νέμονται καὶ μεταξὺ κεῖνται Καύχων μὲν τῶν Μικρῶν καὶ τῶν Σηθίων Βουσάκτεροι (Βούκτεροι) οἱ Μείζους, ὑφ' οὓς Χαῖμαι, Καύχων δὲ τῶν Μειζόνων καὶ τῶν Σηθίων Ἀγγριουάριοι (Ἀγγριουάριοι), (17) εἶτα Λακκοβάρδοι, ὑφ' οὓς Δουλγούμνιοι, Σαξόνων δὲ καὶ τῶν Σηθίων Τευτονόαροι καὶ Οὐίρουνοι, Φαροδινῶν δὲ καὶ Σηθίων Τεύτονες καὶ Αἰάρποι, Ρουτικλείων δὲ Οὐίρουνοι, Φαροδινῶν δὲ καὶ Σηθίων Τεύτονες καὶ Αἰάρποι, Ρουτικλείων δὲ καὶ Βουργουντῶν Αἰλουαίωνες (Ελουαίωνες).

II, 11, 18: Vėl po semnonais gyvena silingai, o po burguntais – lugai omanai, po kuriais – lugai didunai iki Askiburgo kalnų (48).

Matome, kad Ptolemajo žinios apie burguntus ir jų kaimynus gana gausios. Pasinaudodami jomis galime gana tiksliai aprašyti jų padėtį. Burguntai gyvena tarp Svebo (veikiausiai Oderio) vidurupio ir Vyslos aukštupio. Vakaruose burguntai ribojasi su semnonais, šiaurėje – su ailovajonais, už kurių pajūryje gyvena rutiklėjai. Priešingoje pusėje, pietuose, burguntai ribojasi su lugais omanais, už kurių ta pačia kryptimi dar toliau yra įsikūrę lugai didunai. Rytuose burguntai remiasi į Vyslą, bet tai neturėtų būti pats aukštupys, nes, anot Ptolemajo, pačiame Vyslos aukštupyje gyveną lugai burai:

II, 11, 19–20: Po silingais, abipus Albio upės, – kalukonai, po kuriais chairusikai ir kamavai – iki Meliboko kalno. Į rytus nuo jų, prie Albio upės, – bainochaimai, už kurių batinai, o dar toliau, prie Askiburgo kalnų, – korkontai ir lugai burai – iki Vistulos upės ištakų (49).

Aptarę Ptolemajo II knygos 11 skyriaus burguntus galime grįžti prie III knygos 5 skyriuje dešiniajame krante paminėtų burgudionų. Ar galima burguntus ir burgudionus laikyti viena tauta? Pradėkime nuo palyginimo. Kas bendra ir kas skiria šiuos du aprašymus? Matėme, kad ir vienus, ir kitus Ptolemajas kurdina prie Vyslos, tik skirtinguose krantuose (50). Nei vieni, nei kiti nesiekia Vyslos ištakų. Tačiau čia panašumas ir baigiasi: abu aprašymai nesutaria dėl Vyslos ištakų krašto gyventojų, nes pasakojant apie Germaniją ir burguntus, Vyslos ištakų kraštas priklauso lugams burams (II, 11, 20), o pasakojant apie Sarmatiją ir burgudionus – varinams (III, 5, 20). Šauriniai burguntų kaimynai ailvijonai, burgudionų – sulonai; vakariniai burguntų kaimynai semnonai, o burgudionai vakaruose remiasi į Vyslą. Pietuose burguntai ribojasi su lugais omanais, o burgudionai – su variniais. Tad apie vieną čia kalbama tautą, ar apie dvi? Mūsų hipotezė būtų tokia: abiejose vietose Ptolemajas kalba apie vieną ir tą pačią tautą, tik remiasi skirtingais šaltiniais. Antroje knygoje pasakodamas apie Germaniją jis turi daug išsamios medžiagos. Matome, kad jis skiria didžiąsias ir mažąsias tautas ir vardija jas iš vakarų į rytus, visą Germaniją dalindamas į tris juostas. Be to, jis nurodo įvairių tautų teritorijas, susiedamas jas su didžiosiomis upėmis – Reinu, Elbe, Svebu ir Vysla. Šiame šaltinyje kalbama apie burguntus. III, 5, 20 dešiniajame Vyslos krante paminėdamas burgudionus Ptolemajas veikiausiai pasinaudoja tuo pačiu šaltiniu, kuriuo rėmėsi ir Plinijus. Matėme, kad Plinijus tautas vardijo iš pietų į šiaurę ir neminėjo jokių upių. Plinijaus išvardytoje sekoje, be kitų, matome gutonus, burgudionus ir varinus: visas šias tris tautas vardija ir Ptolemajas. Pagaliau, ir Ptolemajas III, 5, 20, ir Plinijus IV, 99 vartoja tą pačią tautos vardo formą su germaniška priesaga *-jan-: *burgodiones*, Φρουγουδιῶνες (51). Tad manytume, kad, derindamas turimus šaltinius, Ptolemajas norėjo „rekonstruoti“ rytinį Germanijos pakraštį ir todėl tautų grupę, kurią perėmė iš Plinijaus (gotonai–varinai–burgudionai), apgyvendino dešiniajame

(48) (18) Πάλιν ὑπὸ μὲν τοὺς Σέμνονας οἰκοῦσι Σιλίγγαι, ὑπὸ δὲ τοὺς Βουρρούοντας Λοῦγοι οἱ Ὀμαννοὶ (Ιόμαννοι), ὑφ' οὗς Λοῦγοι οἱ Διδούνοι (Ιδοῦνοι) μέχρι τοῦ Ἀσκιβουργίου ὄρους.

(49) (19) Ὑπὸ δὲ τοὺς Σιλίγγας Καλούκωνες ἐφ' ἑκάτερα τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ, ὑφ' οὗς Χαϊρούσικοι καὶ Καμαυοὶ (Κάνμανοι) μέχρι τοῦ Μηλιβόκου ὄρους. (20) Ἦν πρὸς ἀνατολάς περὶ τὸν Ἄλβιν ποταμὸν Βαινοχαίμαι (Βαγίνοχαίμαι), ὑπὲρ οὗς Βατίνοι, καὶ ἔτι ὑπὲρ τούτους ὑπὸ τῶ Ἀσκιβουργίῳ ὄρει Κορκοντοὶ καὶ Λοῦγοι οἱ Βοῦροι μέχρι τῆς κεφαλῆς τοῦ Οὐιστούλα (Ιστούλα) ποταμοῦ.

(50) Kai kurie tyrėjai mano, kad dalis burgundų galėjo iš kairiojo kranto persikelti ir gyventi dešiniajame krante.

(51) *Die Form Burgundiones weist das germ. Suffix -jan- auf, das häufig maskuline Personenbezeichnungen bildet* [28, 460].

Vyslos krante, o II knygoje išsamiai rašydamas apie Didžiąją Germaniją jis rėmėsi kitais, išsamesniais, šaltiniais, kurių neturėjo Plinijus.

AVARINAI – VARINAI

Aptarsime paskutinę Ptolemajo su Vysla siejamą gentį – avarinus (Αὐαρινοί). Jau matėme, kad tyrėjai gana vieningai jų pavadinimą taiso į varinus ir sieja su Plinijaus (IV, 99) minimais variniais (*Varinnae*), kurie kartu su burgodionais, chariniais ir gotonais sudaro didesnę vandilų (*Vandili*) grupę. Taip pat jau pastebėjome, kad Plinijus gentis vardiija iš pietų į šiaurę, tad turėtume manyti, kad, jo teigimu, varinai gyvena arčiau Baltijos jūros nei patys burgodionai, bet piečiau nei toliau jo minimi gotonai. Taip pat minėjome, kad Tacitas burgodionų ar burguntų nemini, tačiau užsimena apie varinus: jie buvę vieni iš Nertos dievybę garbinusių genčių:

Germ. 40, 2: Paskui reudignai ir avionai, anglai, varinai, eudosai, svardonai ir nuitonai, kuriuos gina upės arba miškai. Nėra jie verti atskirai paminėti, išskyrus, kad bendrai garbina Nertą, tai yra Motiną Žemę, ir mano, kad ji kišasi į žmonių reikalus ir [keliaudama] važiuoja po tautas (52).

Toliau Tacitas pasakoja, kad Okeane, t. y. Baltijos jūroje, esanti sala, kurios šventoje giraitėje vykstančios deivės Nertos garbinimo apeigos. Iš čia pateikto Nertos garbintojų sąrašo kituose šaltiniuose paminėti tik anglai ir varinai. Taip pat nėra aišku, kokia logika remiantis sudėtas šis septynių tautų sąrašas. Galbūt jos išrikiuotos geografiškai, galbūt pagal svarbą ar dydį. Tyrėjai mėgina ką nors išpešti iš šių genčių pavadinimų, iš kurių aiškiausias – avionai (*Aviones*), siejami su sen. vok. *ouwa*, *auwia* iš germ.**awjō*, nom. *awi* „sala“ [18, 178]. Tačiau kur, kokioje saloje tie „salėnai“ galėjo gyventi, pasakyti neįmanoma. Kad ir kaip būtų, pasiremiant Tacitu bent apytikriai galima nusakyti šių genčių vietą. Jos visos turėjo gyventi į rytus nuo Elbės žemupio ir nelabai toli nuo jūros pakrantės. Tyrėjai siūlo šiandienines Jutlandijos pusiasalio, Šlezvigo ir Holsteino [11, 181], o kai kurioms gentims, visų pirma varinams, ir Maklenburgo žemes. Vis dėlto sunku įsivaizduoti, kad Nertos garbintojų draugijai priklausantys varinai gyventų Vyslos aukštupyje (53). Kita vertus, jei laikytumės mūsų iškeltos hipotezės, kad Ptolemajus naudojasi Plinijaus šaltinio sąrašu, kuriame varinai ir burgodionai susikeičia vietomis, o visa seka nuo Oderio pakrančių perkelta Vyslai, tokia iš Tacito informacijos rekonstruojama varinų vieta kuo puikiau derėtų prie bendro paveikslo.

VI a. šaltiniuose, visų pirma Kasiodoro *Variae* (III, 3), Jordano „Getikoje“ (*Get.* 95: *Varnorum stirpe genitus*) ir Prokopijaus „Karų istorijoje“ (*De bellis* VI, 15, 2; VII, 35, 15; VIII, 20, 1 ir t. Οὐαρινοί), pasirodys varinai. Tyrėjai nesutaria, ar jie susiję su Plinijaus ir Tacito variniais. Tačiau mūsų tyrimui svarbiau, kad gausiame Ptolemajo germanų genčių vardyne su variniais tyrėjai sieja dar du vardus – virunus (Οὐίρουνοι) ir avarpus (Αὐαρποι). Tiesa, Aleksandrijos geografo žinios labai šykščios.

II, 11, 17: Tarp saksonų ir svebų – teutonoarai ir virunai, tarp farodeinų ir svebų – teutonai ir avarpai, tarp rutiklėjų ir burguntų – ailvajonai.

(52) *Germ.* 40, 2: *Reudigni deinde et Aviones et Anglii et Eudoses et Suarines et Nuitones fluminibus aut silvis muniuntur. nec quicquam notabile in singulis, nisi quod in commune Nerthum, id est Terram matrem, colunt eam que intervenire rebus hominum, inveni populis arbitrantur.*

(53) Tuo netiki ir kiti tyrėjai: *Die Ausführungen des Ptolemaeus an der Stelle Nr. 2 [III, 5, 8] betreffen dagegen ein sehr viel östlicheres Gebiet* [38, 551].

Iš šio Ptolemajo teksto galime suprasti, kad ir virunai, ir avarpai gyvena tarp pajūrio genčių ir vidurinės Ptolemajo iš vakarų į rytus vardinamų Germanijos genčių linijos. Tad iš-eitų, kad virunai turėtų gyventi kažkur tarp žemutinės Elbės ir Reino, o avarpai – tarp Elbės ir Oderio. Vadinasi, kaip tik avarpai (54) galėtų būti tie patys Plinijaus ir Tacito paminėti varinai, jei tik galima tapatinti šias dvi gentis.

Kad ir kaip būtų, prasčiausiai šiai draugijai tinka Vyslos aukštupyje Ptolemajo įkurdinti (a) varinai. Tad turėtume manyti, kad tolimoje Aleksandrijoje gyvenęs geografas čia bus suklydęs.

IŠVADOS

Apibendrinami išdėstyta tyrimą galime padaryti daug išvadų. Visų pirma turėtume priminti, kad dirbdami šį darbą naudojomes keliais filologinės analizės įrankiais, iš kurių svarbiausi buvo šie. Pirmiausia paties Ptolemajo liudijimas (I, 19, 2), kad pasakodamas apie tautas jis rūpinosi nurodyti jų tarpusavio santykius. Tai reiškia, kad jo tekste greta minimos tautos veikiausiai gyvena viena šalia kitos, tad negalima jų išbarstyti po plačias geografines erdves. Kitas svarbus įrankis mums buvo pastebėti ir atsižvelgti į specifines Ptolemajo dėstymo schemas, kurios kartojasi visame jo veikale. Atvejais, kai autorius ne visai nuosekliai laikosi jam įprasto dėstymo būdo, veikiausiai signalizuoja apie kokią nors šaltinių problemą. Pagaliau, rėmėmės hipoteze, kad Ptolemajo sakinius skaidantys jungiamieji žodžiai atskiria iš skirtingų šaltinių imtus duomenis.

Pasitelkę minėtus įrankius gilinomės į Ptolemajo tekstą, kuriame jis apžvelgia dešiniajame Vyslos krante gyvenusias tautas (III, 5, 20–21), ir pastebėjome, kad bent keletas argumentų neleidžia jų palikti Ptolemajo nurodytoje vietoje. Pirmąjį prieštaravimą jau yra išskėles C. Mülleris, pastebėjęs, kad gitonai / gutai ir finai minimi Skandinavijos salos aprašyme (II, 11, 31–35). Eidamas šia kryptimi jis išskėlė mintį, kad ir greta paminėti sulonai turėtų būti laikomi Tacito minimais Skandinavijos gyventojais svionais. Šitaip jis priėjo prie išvados, kad ten, o ne prie Vyslos yra tikroji šių trijų tautų vieta. Mūsų pastebėjimu – tai būtų jau kitas argumentas – aprašydamas europinės Sarmatijos kontūrus, Ptolemajas nukrypsta nuo jam įprastos schemos ir palei dešinią Vyslos krantą išvardija ne vieną, bet dvi tautų eiles. Tikėtina, taip jis daro todėl, kad, viena vertus, Vyslą laiko rytiniu Germanijos pakraščiu, tad prie jos ir turį gyventi Plinijaus minimos labiausiai į rytus nutolusios Germanijos tautos. Kita vertus, Ptolemajas turi ir kitą dešiniojo Vyslos kranto tautų sąrašą, pagal kurį už pajūrio venedų gyveną galindai, sudinai ir stavanai. Tad išrikiuodamas dvi eiles jis mėgina suderinti du skirtingus savo šaltinius. Pagaliau, gilindamiesi į Ptolemajo dėstymą turėjome išnagrinėti ir vienintelę Ptolemajo duomenimis nepasitikinčią modernią Vyslos dešiniojo kranto tautų teoriją, kuri priklauso G. Schüttei. Mūsų vertinimu, nors ji ir šiandien remiama daugelio autoritetingų skandinavistų ir ypač finougrų senienų tyrėjų, ši teorija yra perdėm voliuntaristinė ir nepatikima.

Neapsiribojome vien neįgdami Ptolemajo dešiniojo Vyslos kranto gyventojų sąrašo tikrumą. Manome, kad, remiantis jau paminėtais analizės principais, mums pavyko šioms tautoms surasti tinkamesnę vietą, o tai dar labiau sustiprina pagrindą nepasitikėti minėtu sąrašu. Šią Ptolemajo klaidą galima taip paaiškinti.

Analizuojamą Ptolemajo dešiniajame Vyslos krante įkurdintų tautų sąrašą sudaro dvi dalys, kurioje gutonai–finai–svionai, kaip manė jau C. Mülleris, ateina iš Skandinavijos pusiasalio geografijos, o frugudionai–avarinai–gitonai – iš Oderio vidurupio ir žemupio kraštų. Abi šias sekas jungia Ptolemajo sutapatinti gitonai / gutai.

(54) Avarpus į avarnus pirmasis pakeitė K. Zeussas. Juo seka ir C. Mülleris [12, 261]: Αἰαροί] *legendum est Αἰαροί eumque pupulum non diversum esse a Varinis, Virunis et Varnis monet Zeuss, p. 133.*

Rašydamas apie rytinį Germanijos pakraštį Ptolemajus remiasi dviem skirtingais šaltiniais. Kalbėdamas apie Didžiąją Germaniją (II kn.) jis naudojasi išsamiais ir gana daug detalių apimančiais iš kitur mums nežinomais šaltiniais, o pasakodamas apie europinę Sarmatiją (III kn.) tas pačias rytinio Germanijos pakraščio žemes aprašo remdamasis Plinijumi ir Tacitu arba jų šaltiniais.

Mūsų tyrimas Ptolemajo dešiniajame Vyslos krante įkurdintas tautas leidžia iškeldinti prie Oderio ir išdėstyti tokia tvarka: burgundai – Oderio vidurupys; varinai – Oderio vidurupys ir žemupys (keisdamas dėstymo kryptį, Ptolemajus šias dvi gentis sukeičia vietomis); gotonai – Oderio žemupys, bet ne pajūris. Likusias tris tautas turime įkurdinti Skandinavijoje: gutai – Skandinavijos pusiasalio pietryčiai; finai turi gyventi į šiaurės vakarus nuo gutų; svionai turi gyventi salose į šiaurės rytus nuo gutų. Dėliodamas šias tautas Ptolemajus seka Tacito schema, kurio pasakojimas taip pat peršoka Baltijos jūrą.

Ir pabaigai. Iš dešiniojo Vyslos kranto į tinkamesnes vietas iškrausčius visą nagrinėtą Ptolemajo sąrašą, ten lieka antroji Ptolemajo tautų eilė, kurioje po venedais palei Vyslą toliau gyvena galindai, sudinai ir stavanai. Šis sąrašas daug taikliau aprašo dešinią Vyslos krantą, nes ir venedai, ir galindai, ir sudinai, o galbūt ir stavanai buvo baltų gentys. Tokia išvada gerai dera su kitų mokslų duomenimis. Pavyzdžiui, germanistai pripažįsta, kad įprastai gerai toponimiką išsaugančios slavų tautų kalbos tuose kraštuose nefiksuoja jokių senųjų germaniškų toponimų (55). Tas pat ir su archeologiniais duomenimis: garsioji Wielbarko kultūra, kurią germanų mokslas noriai skyrė gotams, iš tiesų daug lengviau interpretuojama kaip vakarų baltų archeologinės kultūros variantas [20, 145–157].

Gauta 2022 11 07

Priimta 2022 11 23

Šaltiniai ir literatūra

- [1] ALEKNA, Darius. Dar kartą apie Tacito aisčius. *Istorija*, 2010, 80(4), p. 3–20.
- [2] ALEKNA, Darius. Klaudijus Ptolemajus apie Vyslą ir jos apylinkes. *Lituanistica*, 2020, T. 66, Nr. 2(120), p. 67–94.
- [3] ALEKNA, Darius. Nuo Agripas iki Plinijaus: Vysla I a. romėnų geografinėje literatūroje. *Lituanistica*, 2019, T. 65, Nr. 4(118), p. 251–271.
- [4] ANDERSSON, Thorsten. Hilleviones. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Vol. 14. Vollst. neubearb. und stark erw. Aufl., Edg. H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer. Berlin, New York: De Gruyter, 1999.
- [5] ANDERSSON, Thorsten. Hundare. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Vol. 15. Vollst. neubearb. und stark erw. Aufl., Edg. H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer. Berlin, New York: De Gruyter, 2000.

(55) *Das Fortleben got. Namen an der Weichselmündung über die Slawisierung hinweg hat schon Hermann (Hermann, E. Sind die Namen Gudden und die ON Danzig, Gdingen und Graudenz got. Ursprungs? Nachr. von der Akad. der Wiss. zu Göttingen. NF Fachgr. IV, Bd. 3, 1940–1941, p. 207–291) mit Zweifeln behauptet; seither haben sich diese zu völliger Ablehnung verstärkt (aber ähnlich noch Schwarz: 81, 85). Trotzdem kann in Einzelfällen weiterhin die Möglichkeit diskutiert werden, daß Namen verkehrsmäßig wichtiger Orte die Slawisierung überdauernden (Kalisia; Rougion). FluN der, Alteurop. Hydronomie` bzw. dem Kelt. oder diesem verwandten Sprachen sind ja auch auf später slaw. Gebiet mehrfach erhalten, wie insbesondere Arbeiten von W. P. Schmid (Schmid, W. P. Alteuropa und das Alteurop., in: H. Beck (Hrsg.), Germ. probleme in heutiger Sicht, 1986, p. 155–167) und zuletzt Udolph gezeigt haben; z. B. Obrinkas P. Geogr. 2,9,2 ff. und ähnliche Namen in Mähren und Weißrußland (Udolph J. Die Stellung der GewN Polens innerhalb der alteurop. Hydronomie, 1990, p. 202) [34, 1186].*

- [6] ANDERSSON, Thorsten. Rugier, § 1. Namenkundliches. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Vol. 25 (2). Vollst. neubearb. und stark erw. Aufl., Edg. H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer. Berlin, New York: De Gruyter, 2003.
- [7] ANDERSSON, Thorsten. Skandinavische Stämme. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Vol. 28. Vollst. neubearb. und stark erw. Aufl., Edg. H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer. Berlin, New York: De Gruyter, 2005.
- [8] ANTON, Hans H. Burgunden. Frühgeschichte und erste Wanderungen. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Vol. 4. Vollst. neubearb. und stark erw. Aufl., Edg. H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer. Berlin, New York: De Gruyter, 1981.
- [9] BLEIKER, Jürg. Das Burgunderproblem in germanistischer Sicht. *Vox Romanica*, 1963, 22(1).
- [10] BURRI, Renate. *Die Geographie des Ptolemaios im Spiegel der griechischen Handschriften*. Berlin, Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2013.
- [11] CASTRITIUS, Helmut. Nerthusstämme Historisches. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Vol. 21. Vollst. neubearb. und stark erw. Aufl., Edg. H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer. Berlin, New York: De Gruyter, 2002.
- [12] CLAUDII PTOLEMAEI. *Geographia*. Ed. C. Müller. Vol. 1–2. Paris: Firmin-Didot, 1883–1901.
- [13] CLAUDII PTOLEMAEI, *Geographiae codex Urbinas Graecus 82: phototypice depictus consilio et opera curatorum Bibliothecae Vaticanae. Tabulae geographicae: accedunt tabulae viginti septem codices Vaticani Latini 5698, tres Urbinatis Graeci 83 Lugundi Batavorum–Lipsiae Brill*, 1932.
- [14] GAUTIER DALCHÉ, Patrick. *La Géographie de Ptolémée en Occident (IVe–XVIe siècle)*. Turnhout: Brepols, 2009.
- [15] GEUS, Klaus; TUPIKOVA, Irina. Von der Rheinmündung in den Finnischen Golf. Neue Ergebnisse zur Weltkarte des Ptolemaios, zur Kenntnis der Ostsee im Altertum und zur Flottenexpedition des Tiberius im Jahre 5. n. Chr. *Geographia Antiqua*, 2013, 22, p. 125–143.
- [16] GIMBUTAS, Marija. *The Balts*. London: Thames and Hudson, 1963.
- [17] GIMBUTIENĖ, Marija. *Baltai priešistoriniais laikais*. Vilnius: Mokslas, 1985.
- [18] GÜNNEWIG, Beatrix. Nerthusstämme Namenkundliches, *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Vol. 21. Vollst. neubearb. und stark erw. Aufl., Edg. H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer. Berlin, New York: De Gruyter, 2002.
- [19] JORDANAS. *Apie getų kilmę ir žygius*. Iš lotynų kalbos vertė V. Gerliakienė, įvadą, lotyniško teksto redakciją ir komentarus parengė D. Alekna. *Christiana tempora IV*. Vilnius: Žara, 2017.
- [20] JOVAIŠA, Eugenijus. *Aisčiai. Kilmė*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuvos mokslų akademija, 2012.
- [21] KLAUDIOS PTOLEMAIOS. *Handbuch der Geographie*. Griechisch-Deutsch. Hrsg. von A. Stückelberger und G. Graßhoff unter Mitarbeit von F. Mittenhuber, R. Burri, K. Geus, G. Winkler, S. Ziegler, J. Hindermann, L. Koch, K. Keller. Einleitung, Text und Übersetzung, Index. 1. Teil: Einleitung und Buch 1–4; 2. Teil: Buch 5–8, Basel: Schwabe, 2017.
- [22] KOIVULEHTO, Jorma; SCHULZ, Hans-Peter. Finnland. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Vol. 9(2). Vollst. neubearb. und stark erw. Aufl., Edg. H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer. Berlin, New York: De Gruyter, 1995.
- [23] LORENTZ, Friedrich. Preussische Ortsnamen und Appellative in Namen im Raum links der unteren Weichsel. *Zeitschrift für Slawistik*, 1966, 11(2).
- [24] M. [Recenzija] Ptolemy's Maps of Northern Europe. A Reconstruction of the Prototypes by Gudmund Schütte. *The Journal of Hellenic Studies*, 1918, Vol. 38, p. 199.

- [25] MITTENHUBER, Florian. *Text- und Kartentradition in der "Geographie" des Klaudios Ptolemaios: eine Geschichte der Kartenüberlieferung vom ptolemäischen Original bis in die Renaissance*. Bern: Bern Studies in the History and Philosophy of Science, 2009.
- [26] MÜLLENHOFF, Karl. *Deutsche Altertumskunde*. I–V. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1870–1900.
- [27] MÜLLER, Hermann. *Die Marken Des Vaterlandes*. Part 1: Des Westens Nordliche Hälfte. Bonn, 1837.
- [28] NEUMANN, Günter. Burgunden. Namenkundliches. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Vol. 4. Vollst. neubearb. und stark erw. Aufl., Edg. H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer. Berlin, New York: De Gruyter, 1981.
- [29] NYMAN, Eva. Svear. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Vol. 30. Vollst. neubearb. und stark erw. Aufl., Edg. H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer. Berlin, New York: De Gruyter, 2005.
- [30] PEKKANEN, Tuomo. *The Ethnic Origin of the ΔΟΥΛΟΣΙΙΟΠΟΙ. Arctos. Acta philologica Fennica*. Supplementum I. Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino Oy, Helsinki, 1968.
- [31] PETRUS DE DUSBURG. *Chronica terrae Prussiae* = Piotr z Dusburga. *Kronika ziemi Pruskiej*. Ed. Jarosław Wenta, Sławomir Wyszomirski. Cracoviae, 2007.
- [32] PLINIUS MAIOR (Gaius Plinius Secundus). *Naturalis historia*. Ed. L. Ian et C. Mayhoff. 5 vol. Lipsiae: Teubner, 1892–1909.
- [33] PROCOPII CAESARIENSIS. *Opera omnia*. Ed. G. Wirth (post J. Haury). Vols. 1–2. Leipzig: Teubner, 1962–1963.
- [34] REICHERT, Hermann. Ptolemaeus. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Vol. 23. Vollst. neubearb. und stark erw. Aufl., Edg. H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer. Berlin, New York: De Gruyter, 2010.
- [35] SAWYER, Peter H. Svear. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Vol. 30. Vollst. neubearb. und stark erw. Aufl., Edg. H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer. Berlin, New York: De Gruyter, 2005.
- [36] SCHÖNFELD, Martin. *Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsbuchhandlung, 1911.
- [37] SCHÜTTE, Gudmund. *Ptolemy's Maps of Northern Europe: A Reconstruction of the Prototypes*. Published by Royal Danish Geographical Society. Copenhagen: H. Hagerup Publisher, 1917.
- [38] SPRINGER, Matthias. Warnen. Die früheste Nennung der Warnen. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Vol. 33. Vollst. neubearb. und stark erw. Aufl., Edg. H. Beck, D. Geuenich, H. Steuer. Berlin, New York: De Gruyter, 2006.
- [39] STRANBERG, Svante. The development of Proto-Nordic Place-names. *The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*. Ed. by O. Bandle et al. Berlin New York: Walter de Gruyter, 2002, p. 671–685.
- [40] TACITUS. *Germania*. Translated with Introduction and Commentary by J. B. Rives. Oxford: Clarendon Press, 1999.
- [41] WALLERSTRÖM, Thomas. Emerging ethnonyms, ethnicity and archaeology. The case of "Finns" in northern Europe. *The European frontier. Clashes and compromises in the Middle Ages*. Ed. by J. Staecker. Lund studies in medieval archaeology 33/CCC papers 7. Lund, Visby, 2004, p. 73–88.
- [42] WHITAKER, Ian. Othere's Account Reconsidered. *Arctic Anthropology*, 1981, Vol. 18(1), p. 1–11.
- [43] WHITAKER, Ian. Tacitus' "Fenni" and Ptolemy's "Phinnoi". *The Classical Journal*, 1980, Vol. 75, 3, p. 215–224.
- [44] *Žiemgalos vyskupystės aktai = Acta episcopatus Semigalliensis. I dalis: Balduino aktai = Pars I: Acta Balduini*. Parengė, vertė ir komentavo Tomas Baranauskas. Pasvalys–Joniškis: Pasvalio krašto muziejus, Simkala, 2022.

DARIUS ALEKNA

Ptolemy's *Geography* Studies: Who Lives and Who Does Not Live on the Right Bank of the Vistula

Summary

The research is carried out using several analytical tools, the most important of which was to identify and keep track of the sequences of the neighbouring tribes, since Ptolemy himself testified (I, 19, 2) that when speaking of the peoples, he was concerned to indicate their relationships with one another. This means that the peoples mentioned side by side in his text probably lived close to one another and could not be scattered over a wide geographical area. Another important tool for us is to notice and consider Ptolemy's specific patterns of presentation, which recur throughout his work. A case where the author was not quite consistent with his usual way of presentation is likely to signal a problem with the sources. Finally, we based our hypothesis on the fact that the connectives that separate Ptolemy's phrases separate the data from different sources as well.

Using these tools, we explored Ptolemy's text in which he discusses the peoples living on the right bank of the Vistula (III, 5, 20–21), and we found that at least several arguments preclude them living there. The first objection was already raised by Carolus Müller, who noted that the Gythones/Goutai and the Finnoi were mentioned in the description of the island of Scandia (II, 11, 31–35). In this vein, he suggested that the neighbouring Soulones should also be regarded as the Sviones, a Scandinavian tribe mentioned by Tacitus. In this way he concluded that it was there, and not on the Vistula, that the three peoples were actually located. In our observation, which is another argument, Ptolemy's description of the outline of European Sarmatia departs from his usual scheme and lists not one, but two rows of peoples along the right bank of the Vistula. This is probably because, on the one hand, he sees the Vistula as the eastern border of Germania and therefore the easternmost Germanic peoples mentioned by Pliny must have lived along the river. On the other hand, Ptolemy has a second list of peoples, according to which the Galindians, the Sudinians, and the Stavans lived on the right bank of the Vistula beyond the coastal Venedoi. Thus, in arranging the two rows, he tries to reconcile his two different sources. Finally, we also look at the only modern theory of the peoples on the right bank of the Vistula that does not trust Ptolemy's data, which belongs to Gudmund Schütte. Although it is still supported by many authoritative Scandinavian and especially Finno-Ugric antiquity researchers, in our opinion, his theory is too voluntaristic and unreliable.

We did not limit ourselves to denying the validity of Ptolemy's list of the inhabitants of the right bank of the Vistula. We believe that, due to the principles of analysis already mentioned, we succeeded in finding a more appropriate place for these peoples; if we are right, it further strengthens the grounds for distrusting Ptolemy's first list of the peoples located on the right bank of the Vistula. We argue that Ptolemy's error can be explained as follows.

The sequence of peoples located by Ptolemy on the right bank of the Vistula, the Gythones-Finnoi-Sviones, comes, as already suggested by Müller, from the geography of the Scandinavian peninsula, and the sequence the Frougoudiones-Avarinoin-Gythones comes from the mid- and downstream regions of the Oder. Both sequences are linked by the Ptolemaic identification of Gythones = Goutai.

Ptolemy draws on two different sets of sources to write about the eastern margin of Germania. In his account of Greater Germania (Book II), he uses comprehensive sources that we do not know from elsewhere, and in his account of the Western border of European Sarmatia (Book III), he uses Pliny and Tacitus as his sources in discussing the same lands of eastern Germania

In our study, the peoples on Ptolemy's right bank of the Vistula are placed on the Oder in the following order: the Burgundians – the middle reaches of the Oder; the Varini – the middle and the lower reaches of the Oder (Ptolemy reverses the direction in his presentation, swapping the two); the Gotones – the lower reaches of the Oder, but not on the coast. The remaining three peoples are to be placed in Scandinavia: the Goutai are to inhabit the south-east of the Scandinavian peninsula, the Finns are to live north-west of the Goutai, and the Sviones are to live in the islands north-east of the Goutai. In placing these peoples, Ptolemy follows the same scheme as Tacitus does, whose narrative also jumps across the Baltic Sea.

Finally, after the entire list of Ptolemy's peoples is moved from the right bank of the Vistula to more suitable places, there remains his second row of peoples, with the Galindai, the Soudinoi, and the Stavanoi, below the Venedai, living on the right bank along the Vistula. This list is a much more accurate description of the area, since the Venedi, the Galindians, the Sudinians, and possibly the Stavans were all Baltic tribes. This conclusion fits well with other scholarship. For example, Germanists acknowledge that the Slavic languages, which normally preserve toponymy well, do not record any old Germanic toponyms in those areas. The same is true of the archaeological evidence: the famous Wielbark culture, which Germanic scholars have been keen to attribute to the Goths, is in fact much more easily interpreted as a variant of the archaeological culture of the Western Balts.

Keywords: Goutai, Finnoi, Galindians, Balts, Ptolemy, the Vistula